

Grundtvig og de latinske salmer.

Af Jørgen Elbek.

1. Gendigtningens formål og problematik.

Hans Tausens salmebog (1553) var den første efter reformationen, som optog oversættelser fra latin, og optagelsen blev motiveret i en forbemærkning:

Disse gamle sange haffue wi antegnet At huer maa see / at der haffuer verit fromme Christne mit vdi den blindhed oc vildfarilse som wi vore vdi Och haffue dog verit opholdne vid Gudz naade vdi Christi sande bekendelsse. (fol. 4).

Tværs over reformationen bevarer Hans Tausen tilknytningen til de bedste blandt katolikkerne. Ud fra samme tankegang blev der i alle følgende danske salmebøger ned gennem århundrederne medtaget enkelte salmer af latinsk oprindelse, og der er da intet mærkeligt i, at Grundtvig i de par menneskealdre, da han ved siden af sine mange andre arbejder lejlighedsvis gav sig af med salmedigtning og salmegendigtning, også gengav nogle få latinske hymner, fortrinsvis dem, som tidligere havde været oversat til dansk.

Men ind i denne lange og tyndt besatte række af gendigtninge skyder sig en gruppe fra det år, da Grundtvig helt samlede sig om salmearbejdet; i tal overgår de alle tidligere tilsammen, både af Grundtvig og af andre, og de fleste af dem er efter hymner, som ikke havde været oversat før. Her tænkes på de latinske salmer i *Sang-Værk til den danske Kirke*, 1837 (SV). For at forstå baggrunden for dette utraditionelle indslag i dansk salmedigtning er det nødvendigt at undersøge Sang-Værkets stilling i Grundtvigs produktion.

Hvad der giver Sang-Værk 1837 dets særpræg, er dets store tilskud fra den internationale salmelitteratur. Planen til samlingen kan spores tilbage til 1828. I en anmeldelse af *Ths. Kingo: Psalmer og*

aandelige Sange, v. P. A. Fenger, 1827, udkaster Grundtvig som en flyvetanke, at man i en ny salmebog kunne »samle det Fortrinligste i sit Slags af de forskjelligste Sangskoler i Christenheden« (Theologisk Maanedsskrift XIII, s. 16). Forslaget fremsættes under henvisning til kirkegængernes forskellige dannelse og smag, og da det dukker op igen otte år senere, er begrundelsen den samme: Grundtvig skriver til biskop Mynster om »en Revisjon . . . af Psalme-Litteraturen i det Hele . . . for at frembringe en Samling af Gammelt og Nyt, hvori Danske Med-Christne kunde omtrent hver finde Sit, og hvoraf der, naar Tiden kommer, kunde gøres et Udvalg til fælles Bedste« (Breve, v. G. Christensen og St. Grundtvig, II, 1926, s. 246). Brevet er vist nok fra umiddelbart før Grundtvig gik i gang med at arbejde på samlingen, og dets opfattelse, at Sang-Værket skal kunne imødekomme enhver smag, ændredes hverken under eller efter arbejdet. Da første hefte af værket var udkommet, kritiserede Ingemann enkelte af salmerne, og Grundtvig svarede med Goethe: » – enhver saadan Samling kan betragtes som et Herremaaltid med mangfoldige Retter, hvorimellem Gjæsterne kan vælge; og naar de finde nok, der smager dem, skulde de nødvendig gaa i Rette med Værten . . .« (G. og I. Brevvexling, v. Sv. Grundtvig, 1882, s. 186). Da værket var færdigt, bad P. Hjort om lov til at optage lidt derfra i sin *Psalmer og Bønner*, 1838, og fik et lignende svar: »– særdeles i »Sangværket« stræbde jeg at samle alle christelige Toner, for at Enhver, om muligt, maatte finde sin. Det er mig derfor en Fornøjelse, at De har fundet nogle Nummere, som tiltalde Dem . . .« (Breve II, s. 287).

Sang-Værket er altså i første omgang at opfatte som en blot og bar materialesamling, en praktisk betonet antologi, som ikke udtrykker nogen personlig holdning. Det er uberettiget at søge en nøjere forbindelse mellem dets mangeartede bidrag og dets udgiver. De latinske salmer er blot en farve mere på paletten.

Men Sang-Værket er samtidig en komponeret samling, som har sit mål i sig selv. Kompositionen er båret af en idé.

Grundtvigs kirkehistoriske syn fik sin endelige udformning i *Christenhedens Syvstjerne. Et kirkeligt Sagakvad*, 1854, men dets store linier stod klare længe før. I en prædiken trykt 1830 tolker Grundtvig indledningen til Johannes' Aabenbaring: Johannes ser i et syn syv guldløsestager og imellem dem menneskesønnen, som forkynder, at de syv stager er syv menigheder, og som foresiger ham syv breve, han skal sende, eet til hver menighed. De syv menigheder er i bre-

vene benævnt efter asiatiske byer, men Grundtvig ser dem som »ligesaamange Hoved-Afdelinger, der tilsammen udgiøre den hellige, almindelige Kirke« (Christelige Prædikener III, 1830, s. 310). Denne opfattelse har været levende i Grundtvig, da han begyndte på Sang-Værket, for den kommer frem i et digt fra senest 1836, »Johannes var Vorherres Ven«¹). Også her genfortælles Åbenbaringens første kapitler, og der spørges så, hvad Johannes' syn betyder. »Jeg mener, det er ligefrem«, siger Grundtvig (Grundtvigs Sang-Værk (GSV) 2.102, XII), og forklarer, at de seks første af de syv stager er den hebraiske, den græske, den romerske, den engelske, den tyske og den danske menighed, mens den syvende stage står for en fremtidig menighed, den sidste inden Herrens genkomst.

Sangværket er komponeret efter Grundtvigs syn på kirken som et universelt samfund, hvis afdelinger er folkemenighederne. Den almindelige kirke taler gennem de indledende og afsluttende salmer (SV 1-146 og 396-401), som for største delen er originale, men kirkens afdelinger gennem det tredelte midtstykke: jule-, påske- og pinsesalmerne (SV 147-204, 205-326 og 327-395), som for største delen er gendigtninge. I hver af disse tre enklaver møder de seks folkemenigheder op i den orden, hvori de har vist sig i historiens løb, således at den hebraiske kommer først, repræsenteret ved profeterne og psalmerne, og den danske sidst. Den romerske indtager tredjepladsen; når gendigtninge fra latin forekommer andetsteds, nemlig mellem bearbejdelser af tyske eller danske salmer, er deres forlæg fundet i tyske eller danske salmebøger, som det senere skal vises, og de må derfor henføres til de pågældende menigheder; de tæller ikke med.

Sang-Værket er således i anden omgang at opfatte som et monument over de historiske folkemenigheder, en kirkelig »Stimmen der Völker in Liedern« (jvf. Vilh. Andersen: Litteraturhistorie III, s. 187). Samlingens mangfoldighed kommer ikke alene af dens praktiske bestemmelse – at bringe noget for enhver smag –, men også af dens ideelle bestemmelse – at spejle kristendommens bugtede vej gennem de forskellige sprogsamfund. Sang-Værkets latinske salmer viser, at Grundtvig anerkender romerkirken som en historisk realitet, men ikke, at han går ind for deres forkyndelse.

¹) Dateringen: digtet figurerer i et håndskrevet register fra senest 1836, jvf. Grundtvig-Studier 1958, s. 47.

Men titlen »Sang-Værk til den danske Kirke« tyder på, at samlingens idé ikke er udtømt i dens dobbelte karakter af alsidig opbyggelse og historisk overskue. Sang-Værket gør krav på at være den nutidige danske menigheds entonige lovsang. De enkelte kristnes forskellige særpræg må føre ned til en fælles grund, som den hjemlige kirke nu skal bygge på.

Herom tales der i den nævnte anmeldelse fra 1828, der i det hele kan læses som en fortale til Sang-Værket. Grundtvig spørger, om Kingos Psalmebog kunne genindføres, men svarer nej: det er ikke muligt at genoplive »det særegne Kirkeforhold, Fædrene have taget med sig i Graven« (s. 6), før eller siden opdager man, at »Støvskikkelsen af hedenfarne Tider, som af hedengangne Folk, er kun en Skygge, som Aanden vel kan svæve over med Ossianske Klage-toner, men ei oplive og besjæle!« (s. 5). Skal vi kunne drage nytte af fortidens salmedigtning, må vi kunne udskille »Det i Christendommens Skikkelse, der trodser alle Naturlove, fordi det er Overnaturligt, og er ikke bundet til Tidsrum, fordi Det ikke er et Tidsfoster . . .« (s. 6). Det kan vi, hvis vi kender salmernes »Eiermand« og deres »Herres Krybbe« (s. 29), d. v. s. Kristus og hans nærværelse i den mundtlige trosbekendelse²). Sagt med andre ord: den grundtvigske kirkeanskuelse er en uomgængelig forudsætning for hver den, der vil gendigte salmer. Har han den ikke, kommer han for skade at overføre træk, som var bundet til tid og sted, som kun havde deres værdi i et forsvundet milieu. Har han den, kan han som med en ønskevist eftervise det ublandet kristelige under den historiske kristendoms dække og drage det frem, og han kan overskride kristenhedens indre skel, både de nationale og de konfessionelle: »— har vi denne Kundskab (∴ om trosbekendelsen som kirkens livsnerve), da er det nuomstunder omtrent ligeså let at fordanske en tydsk eller latinsk Psalme godt, som at forbedre en gammel Dansk« (s. 29).

Sang-Værket er således i tredje omgang at opfatte som en salmebog, der rummer indbegrebet af al kristelig forkyndelse. De mange salmer går sammen til een salme, det er hele den almindelige kirkes lovsang, der nu lyder på dansk. De latinske salmer er hverken forfatterens eller gendigterens, men kirkens; skal de henføres til Grundtvig, bliver det ikke til personligheden Grundtvig, som er i sin indi-

²) Jvf. SV 103, VIII: *Krybben først er Troens Ord.*

vidualitets og sit milieus vold, men til salmisten Grundtvig, Helligåndens tolk.

Sang-Værket kan som vist opfattes på tre måder. Nu da alle tre opfattelser er kommet frem, kan det ses, at der ikke er afgrunde mellem dem. De to første skal forstås ud fra den tredje. Sang-Værket er praktisk betonet og mangesidigt, ja, for det sigter mod en ny salmesang, som skal være mangfoldighedens enhed, og Sang-Værket tager den historiske salmedigtning op, ja, for *den* er ertsen, hvoraf den ny salmesang skal udvindes. De tre opfattelser mødes i de ord, hvormed Grundtvig sendte Sang-Værket til Gunni Busck: »Gid Du nu, kiære Ven! mange Gange maa frydes i Sjælen ved de samme svævende Toner til vor Herres Priis fra alle Tider og Himmelegne, thi i denne Forening bestaar den »ny Sang, Gud nu lægger os i Munden« (ps. 40.4), til at ophøie Hans underlige Gierninger med Menneskens Børn« (H. Bech: G. B., 2. udg., 1878, s. 205).

Samme dag, som Grundtvig sender Sang-Værket til Gunni Busck, sender han det også til Ingemann og skriver i et medfølgende brev: »Hvad der især glæder mig ved det, er den S sammensmeltning af Toner fra alle Hovedgangene i den almindelige Kirke, som under Udarbejdelsen naade mit Øre og rørte mit Hjærte; og skjønt jeg nok kan vide, at de forskjellige Toner ved at gaa igjennem mig har tabt meget af deres Ejendommelighed, tør jeg dog haabe, der er Spor tilbage, der vil fryde troende Sjæle som Forbud paa den ny Sang, hvormed alle Stammer og Tungemaal prise ham, af og ved og til hvem alle Ting ere« (G. og I. Brevvexling, s. 198). Der er i dette citat ikke meget, som ikke dækkes ind af det forrige, men noget er der, og dette noget fører til en opfattelse af salmer, som går imod den, der netop er gjort rede for.

I begge brevene sættes Sang-Værket i forbindelse med den kommende salmesang, *den ny Sang, Gud nu lægger os i Munden*, og det fremhæves, at den kommende salmesang er universel, optager al den tidligere i sig. Men der er i de to breve tale om universel i to forskellige betydninger. Ifølge brevet til Busck ligger det universelle i alle salmers væsentlige lighed, der høres *de samme svævende Toner fra alle Tider og Himmelegne*; salmernes tids- og stedsbestemte ejendommelighed er som dæklblade, der visner og falder af, når salmerne går op i den ny lovsang. Men ifølge brevet til Ingemann ligger det universelle i summen af alle salmers særpræg: de varsler om den kommende lovsang i samme grad, som de har bevaret deres *Ejendomme-*

lighed : deres kristendom lader sig ikke rive løs fra deres tids- og stedsbestemte egenart. Mens Grundtvig i det første brev ser det kristelige som hævet over historiske forskelligheder, er han i det andet brev inde på den modsatte tanke, at det kristelige altid er således forbundet med et folk og en tid, at det bliver virkeligt i samme grad, som folkets og tidens særpræg leves ud.

Det samme står at læse i anmeldelsen af Kingo. Grundtvig slår fast, at en kirkesalmes opgave er *at udtrykke det Christelige Fællesskab paa en vis almindelig Maade* (s. 27), men føjer så til: når vi skal »udtrykke det Guddommelig-Høie og det Menneskelig-Dybe, hvad jo netop Kirke-Psalmerne, først og fremmest maa og skal . . . er det os næsten umuligt andet, end at blive hvad man i Konst-Sproget kalder subjektive, saa Udtrykket bestemmes af det Indtryk Gienstanden gjør paa vor konstige Natur, der er et Resultat af Anlæg og Udvikling, som vi har tilfælles med de Færreste . . . jo mere det Individuelle træder frem, desmere træder det Universelle tilbage, og des daarligere bliver altsaa Psalmen, som *saadan*, hvor mesterligt et Kvad for en snever Kreds den end maatte være . . .« (s. 28). Der stilles her to krav til en salme; dels skal den kunne synges af alle kristne, hvilke personlige forudsætninger de end har, dels skal den have et lødigt kristeligt og menneskeligt indhold. Men det sidste krav strider mod det første. Salmisten skal tolke sin tro, som er kristenhedens fælles tro, sit evige jeg, som blev nedfældet i ham ved dåben, ved optagelsen i kristenhedens fællesskab, og det kan han kun gøre i samme grad, som han tolker sit timelige jeg, produktet af hans særegne arv og milieu. Men jo mere han tolker sin særlighed, sin *konstige Natur*, des mere spærres han ude fra kristenhedens fællesskab. Derfor, jo bedre salmer han skriver, des dårligere salmer skriver han. Tanken er paradoks, men paradokset dækker en erfaring, en syndserkendelse.

Hermed er Sang-Værket rykket fra det kirkelige plan ned på det menneskelige. Det står nu som et udtryk for sin ophavsmand. Spørgsmålet om dets latinske salmer vender hermed tilbage: vi har så at sige fået Grundtvigs egen tilladelse til at spørge om deres forhold til hans ejendommelige personlighed. Hvorfor tager Grundtvig, dansk som han er, de fremmede hymner op til gendigtning? Hvorfor bliver han ikke inden for de baner, som hans personlige forudsætninger, hans folk og hans tid, anviser ham?

I denne forbindelse får det interesse, hvad Grundtvig har ud-

talt om den hjemlige salmetradition. Der må her skelnes mellem hans programmatisk og hans personlige udtalelser. Hans program er tydeligt nok: Den Evangelisk-Christelige Psalmebog skal erstattes eller suppleres med en salmebog i stil med de ældre. Men programmet er til dels bestemt af, hvad der var mulighed for at gennemføre i betragtning af menighedens konservative og gejstlighedens protestantiske indstilling³⁾. Bag programmet spores en mere personlig holdning, som er nok så kritisk over for ældre dansk salmedigtning, men den kommer kun til orde i sidebemærkninger og indskud.

Heraf findes der en del i anmeldelsen af Kingo. Grundtvig påtaler, at Evangelisk-Christelig Psalmebog lader, som om Djævelen ikke var til, men tilføjer som en indrømmelse, at »man tit i de gamle Psalmebøger med Grund kunde ønske lidt mindre om Helvede, og lidt meer om Himmerig« (s. 22). De ligger under for forestillingen om kristendommens konflikt med verden, om striden mellem godt og ondt, og giver ikke rum for den kristnes uforstyrrelige glæde over, at det onde *er* overvundet. Derfor bliver der »noget *Smagløst* og stundom Ildesmagende i de fleste ellers gode Psalmer fra det *Lutherske Tidsrum*«. (s. 30); deres forkyndelse er sand, men de bliver stikkende i syndesorgen og boden, de er en protest mod den naturlige følelse. De gamle bøgers begrænsning er, at de »næsten ganske fattes *klare* Psalmer til at udtrykke de *klare* Sandheder om Menneskenes *naturlige* Forhold til Gud, hinanden og de timelige Kaar...« (s. 31); deres kristendom er ikke, hvad den burde være: et vækstklima, hvor alt det menneskelige når sin højeste udfoldelse.

Anmeldelsen af Kingo, fra 1828, viser, at Grundtvig paa et tidspunkt, da han næppe kendte meget til fremmed salmedigtning, halvt om halvt følte sig drevet ud over den hjemlige traditions grænser. Grundtvig finder, at de protestantiske salmer savner naturlighed, et begreb, som han selvsagt har forstaaet ud fra sin egen natur. Hans senere tjeneste hos de fremmede folkemenigheder leder til den tanke, at han gennem deres ejendommelighed har fundet udtryk for noget i

³⁾ Hensynet til menigheden kommer frem i et brev til P. Fenger: »Hvad de Ingemannske Psalmer angaaer, da maa jeg spørge: er de *prøvede* hos Folket og har fundet særdeles Yndest? thi ellers tør jeg ikke vælge dem til *Kirke-Psalmer* (Breve II, s. 359).

Hensynet til gejstligheden nævnes i et andet brev til P. Fenger: Grundtvig er blevet medlem af Det københavnske Konvents salmeudvalg, men »— har besluttet *kun* at stride hardt for de gl. Ps.« (Breve II, s. 411).

sin egen, som den danske salmedigtning lod uforløst, at hans interesse for de latinske hymner har sin rod i et valgslægtskab.

Denne tanke har Grundtvig maaske nok tænkt, men aldrig udtalt. Han motiverede sin kritik af traditionen med, at hans maal var den kommende universelle lovsang: Mange aar senere, da han forbereder en salmesamling sammen med sine venner (Utrykte Salmeblade 1843), afbryder han samarbejdet med den begrundelse, at medarbejderne »vil blive ved det Gamle i sin halv lutherske, halv pietistiske Skikkelse, men jeg vil *fremad* til det Ny, der stræber at naae det Ældste i sin Apostoliske Skikkelse« (Breve II, s. 385).

Hvis denne forklaring accepteres, og tanken om et valgslægtskab lades ligge, er problemet gendigteren og gendigtningene dog ikke løst, men blot flyttet. Som der før spurgtes, af hvad grunde han gendigter, maa der nu – stadig ud fra nævnte anmeldelse – spørges, hvad mulighed han har for at gendigte. Grundtvig, som i sit kristenliv er bundet af sin tid, sit folk og sin karakter, hvorledes kan han tage til sig hymner af kristne, som paa samme maade er bundet af forudsætninger, der ikke er hans? Særligheden, den *konstige Natur*, rejser en dobbelt spærring mellem de gamle digtere og den ny og synes at svare for, at gendigtningene bliver forvanskninger, originale digte, hvis flygtige anledning er de latinske hymner. Det har sine grunde, naar gendigteren frygter, at »de forskjellige Toner ved at gaae igjennem mig har tabt meget af deres Ejendommelighed«, den, hvorfra deres kristelige værd ikke lader sig skille.

Hvad enten den ene eller den anden tanke er den gyldigste, eet har de til fælles: gendigtningene tilhører ikke den hele kristenhed, men en snævrere menighed, en dansk-latinsk eller en dansk alene. Ingen kristen kan tale i den almindelige kirkes navn. Ingen salmedigter, ingen salmegendigter kan fremføre den universelle lovsang.

Vi har her forsøgt at lade Grundtvig selv føre os ind til Sang-Værket. Vi er blevet ledt ad to veje og staar nu ved et dobbelt-punkt. Set fra den ene side er salmerne objektive og fælleskirkelige. Set fra den anden side er de subjektive og særreligiøse. Denne spænding mellem det almene og det særlige, mellem det kristelige og det naturlige, mellem det *apostoliske* og det grundtvigske er det naade-rige og syndetunge vilkaar, hvorunder gendigtningene fra latin blev til.

2. *Kilderne.*

Blandt Grundtvigs salmer findes gendigtninge af ialt 45 latinske hymner; nogle blev gendigtet flere gange, de fleste kun een gang. Den ældste er fra ca. 1810, og den yngste fra ca. 1845, men langt de fleste er fra 1837 og blev som nævnt trykt i *Sang-Værk til den danske Kirke*, hefte 3-8, 1837. Ved dem alle på nær ni har gendigteren angivet sit forlæg i en fodnote, se f. eks. til SV 233: Den *Latinske* »Chorus novæ Jerusalem«.

At identificere forlæggene byder således ikke på problemer; de kan med lethed findes i en samlet hymneudgave, og til en sådan, nemlig *H. A. Daniel: Thesaurus Hymnologicus* I-V, 1841-56, henvises der i kommentarheftet til *Grundtvigs Sang-Værk* 1944 ff. Imidlertid, hvis vi følger disse henvisninger, er det ikke sikkert, at vi når til helt de samme tekster, som Grundtvig har haft for sig. For det første findes hymnerne i en broget overlevering, hver af dem har varianter, og hvilken version ligger til grund for gendigtningen? For det andet er i nogle udgaver hymnerne forkortede, så muligvis bygger gendigtningen ikke på originalen i dens fulde udstrækning. For det tredje er udgavernes kommentarer af højst forskellig fylde og kvalitet, og en eventuel kommentar kan have været af betydning for gendigteren. Disse tre omstændigheder gør, at vi må prøve at fastslå, hvilke udgaver Grundtvig har brugt.

Først må vi spørge: Hvilke udgaver *kan* Grundtvig have brugt? Svaret får vi ved at undersøge dels hans bogsamling, dels hans boglån i perioden ca. 1810-1845.

Bogsamlingen kendes fra to fortegnelser, en fra 1805 på ca. 100 numre (fasc. 501⁴), en anden fra 1839-47 på ca. 4000 numre (fasc. 520). Den første anfører ingen hymneudgaver og viser derved, at de i den anden fortegnelse anførte udgaver sikkert er anskaffet lidt efter lidt over en lang årrække. Den anden, en protokol, er ifølge titelbladet udarbejdet i sommeren 1839, men på de oprindeligt tomme venstresider er den ført a jour til ca. 1847⁵). Følgende syv udgaver står opført på højresiderne og må derfor være anskaffet inden sommeren 1839:

⁴) Hvor andet ikke anføres, gælder manuskripthenvisninger Grundtvig-Arkivet.

⁵) Jvf. Helge Toldberg: Grundtvig som filolog, 1946, s. 30.

- nr. 1358–61. Breviarium Rotomagense I–IV, Rouen 1736. (Br.)
 nr. 1481. Rituale Romanum, Pauli V jussu editum, Paris 1665. (Ri.)⁶⁾
 nr. 2248. Cithara christiana Psalmodiarum, v. J. Lauterbach,
 Leipzig 1585. (La.)
 nr. 2255. Hymnologia Sacra, v. J. H. Paulli, København 1698. (Pa.)
 nr. 2279. Thomissøns Psalmebog, 1617. (Th.)
 nr. 2280. Ny Psalmebog, v. J. Moltke. 1647. (Mo.)
 nr. 2296. Universal-Gesangbuch, v. J. J. Gottschald, Leipzig 1737. (Go.)⁷⁾

Følgende tre udgaver står opført på venstresiderne og må derfor være anskaffet i perioden sommeren 1839–ca. 1847:

- nr. 3076. K. E. P. Wackernagel: Das deutsche Kirchenlied I, 1841. (Wa.)
 nr. 3453. G. Fabricius: Poetarum veterum ecclesiasticorum opera,
 Basel 1562. (Fa.)
 nr. 3993. C. J. Brandt og L. Helweg: Den danske Psalmedigtning I, 1846. (BH.)

Boglånet kendes kun for Det kgl. Biblioteks vedkommende. En undersøgelse af udlånsprotokollen for de år, hvortil gendigtningene med sikkerhed eller sandsynlighed kan dateres, giver negativt resultat undtagen for 1837; Grundtvig har lånt følgende seks udgaver:

18. jan. A. J. Rambach: Anthologie christlicher Gesänge I, Altona 1817. (Ra.)
 J. Weitzius: Heortologium sive hymni festivals, Frankfurt 1643. (We.)
 21. jan. G. Cassandrus: Hymni ecclesiastici, Køln 1556. (Ca.)
 I. Clichtoveus: Elucidatorium ecclesiasticum, Basel 1517. (Cl.)
 G. Fabricius: Poetarum veterum ecclesiasticorum opera,
 Basel 1562. (Fa.)
 Thomissøns Psalmebog. (Th.)

De to sidste værker indgår som nævnt i bogsamlingen 1839 ff.; at de hjemlånes i 1837 tyder på, at de er anskaffet senere. – Universitetsbiblioteket har ingen udlånsprotokoller fra før 1854, og lån fra private kan ikke efterspores. Boglånet kan derfor ikke regnes for dækket ind.

Der er nu registreret fjorten mulige kilder til gendigtningene fra latin, men der kan være flere. Men for at undersøgelsen kan komme videre, må der ses bort fra dette forbehold.

⁶⁾ Er ikke tilgængelig; i stedet benyttes udg. Antwerpen 1688.

⁷⁾ Desuden to Prudentiusudgaver (nr. 2337 og 2883). De har imidlertid ikke haft betydning for Gr.; de Prudentiushymner, han har gengivet, består af udplukkede og omstillede vers fra digtcyklen Cathemerinon, og i de nævnte udgaver skjuler de sig i den oprindelige kontekst.

Ambrosiusudgaven (nr. 3419–20) medtager ikke hymner.

Spørgsmålet bliver nu : Hvilke udgaver *har* Grundtvig brugt? Svaret får vi ved at sammenholde kilderne og gendigtningene, først for perioden indtil 1837, dernæst for 1837, endelig for perioden efter 1837. Fremgangsmåden er : først registreres de gendigtede hymners findesteder i det samlede kildemateriale. Derefter undersøges, om noget forlæg kun findes i een af udgaverne, og de udgaver, der her må standses ved, kan regnes for *sikre* kilder – hvor har han ellers de pågældende hymner fra? – mens de øvrige blot er *mulige*. Endelig, da de sikre kilder i kommentatorens øjne må gå forud for de mulige, må de samme udgaver regnes for kilde til de øvrige gendigtninge, dem, hvis forlæg findes i flere udgaver.

Denne metode bør dels underbygges, dels suppleres med en anden, tekstsammenlignings. For det første : Gendigtninge, hvis original findes ikke blot i de sikre, men også i mulige kilder, sammenlignes med tekstformerne i de sidste. Ofte afviger disse lidet eller intet fra de sikre kilder, men hvor der er betydende afvigelser, undersøges det, hvilke tekstformer der står gendigtningen nærmest, de sikre kilders eller de muligens. Således bliver det i hvert enkelt tilfælde klart, om den sandsynligste kilde er blandt dem, der efter første metode udpegedes som sikre. For det andet : Gendigtninge, hvis original findes i flere af de sikre kilder, sammenlignes med hver af disse, og ved afvigende tekstformer regnes som forlæg den, der står gendigtningen nærmest⁸⁾.

Ved registreringen af korrespondenser og afvigelser må der arbejdes med gendigtningene på deres ældst kendte stadium. Men håndskriftoverleveringen er ringe. Af originalmanuskripter er der bevaret en del fra før og efter Sang-Værket (fasc. 382–83), men kun få andre (fasc. 380), som mest består af løse blade. Af trykmanuskripter findes der et ret fuldstændigt til Sang-Værket (Den collinske Samling 220.4^o (Coll.)). I reglen kendes gendigtningene ikke i deres oprindelige version.

Et særligt problem bliver der ved de hymner, som tidligere har været oversat til dansk eller tysk : Har Grundtvig overhovedet brugt andet end den ældre oversættelse? I reglen løser problemet sig selv,

⁸⁾ Ortografiske afvigelser og overensstemmelser mellem udgaverne og salmefodnoternes citeringer af forlæggens førstelinier er intetsigende; noterne til de salmer, hvis forlæg kun findes i een af udgaverne, viser, at Grundtvig ikke bruger forlæggets, men sin egen latinortografi.

fordi Grundtvigs oversættelse på et eller flere punkter ligger originalen nærmere end den tidligere eller også i en fodnote citerer originalens førstelinie, hvad de tidligere oversættelser sjældnere gør.

Alt er nu klart til en sammenligning mellem gendigtninge og kilde-materiale.

I. *Indtil 1837*. Her må der regnes med de i første kolonne (s. 16) opførte udgaver minus Th. (se s. 16). Tallene henviser til side, blad eller spalte. Kursiv markerer det faktiske eller sandsynlige forlæg, parentes en ældre oversættelse til dansk eller – i særlige tilfælde – til tysk.

Br.	Ri.	La.	Pa.	Mo.	Go.	forlæg	forfatter	GSV.nr.	datering
–	–	–	93	510	–	Jam moesta quiesce	Prudentius	3.11	ca. 1810
–	–	670	95	(31)	–	Conditor alme siderum	Ambrosius	3.12 + 12 a ⁹⁾	ca. 1810
–	–	–	116	(194)	161	Surrexit Christus	? (Sen-	3.60	1815
–	–	682	111	57(57)	82	Puer natus in Bethl.	? mid-	1.163	1820
–	–	678	82	(54)	–	Dies est lætitiæ	? del-	3.151	1836
–	–	–	119	(284)	–	Te Deum laudamus	? alder)	1.14	1836

Den eneste af gendigtningene, hvis forlæg kun findes i en af udgaverne, er GSV 1.14 *O store Gud! vi love Dig*, som imidlertid ligger nærmere ved de tidligere oversættelser i Pontoppidans, Guldbergs og Evangelisk-Christelig Psalmebog end ved originalen, den såkaldte ambrosianske lovsang. Da den heller ikke har nogen note om sin oprindelse, kan originalen lades ude af betragtning. Den sikre kilde må altså findes ad anden vej.

GSV 3.11 og 12, *Hold op med at sørge og klage*¹⁰⁾ og *Du som haver tændt og sat* findes i originalmanuskript og står på samme ark (fasc. 382). Deres forlæg står i Pa. side om side og i tilsvarende orden. Da *Jam moesta quiesce* afslutter én sektion, og *Conditor alme siderum* indleder en ny, er naboskabet tilfældigt og findes næppe i nogen anden udgave. Overensstemmelsen i rækkefølge viser med sikkerhed, at kilden er Pa. Da Grundtvig har ejet og brugt denne udgave allerede omkring 1810, må Pa. på forhånd regnes for kilde til

⁹⁾ GSV 3.12 a, een strofe, findes som selvstændigt manuskript i fasc. 382, men kan ikke være et selvstændigt digt: adverbiet *da* forudsætter en forudgående fremstilling (jvf. ndf.). Da metret er som i GSV 3.12, og teksten svarer til den afsluttende doxologi i dennes forlæg, må strofen være den sidste i denne salme:

Laus, honor, virtus, gloria,	Ære, Lov og Tak og Pris
DEO Patri, cum Filio, . .	Med vor løste Tunge
	Skal vi da paa Engleviis
Pa.	For din Stol udsjunge . . .

¹⁰⁾ Af Steen Johansen opfattet som en bearbejdelse af »Med Sorgen og Klagen hold Maade«, kendt bl. a. fra Kingos Salmebog (Bibliografi I, s. 59).

de øvrige gendigtninge indtil 1837, hvad også en nøjere undersøgelse taler for:

Surrexit Christus hodie er både i Pa. og Go. på seks strofer, men tredje strofe har forskellig ordlyd, og Grundtvig følger Pa:

I Kvinder, som end bange staae	Mulieres perterritæ	Mulieres ad tumulum,
Bange staae,	Hale, Haleluja!	Alleluja :/:
Ei længer nu I græde maae	In Galilæam pergite.	portaverunt aromata.
Halleluja Halleluja.	Hale, Haleluja!	Alleluja :/:
fasc. 382.	Pa.	Go.

Dies est lætitiæ's første strofe findes oversat i et udkast, som må være ældre end de to fuldstændige gengivelser fra 1836 og 1837, men som ikke kan dateres nøjere (fasc. 300, trykt GSV 6, s. 64); udkastet følger den ældre danske oversættelse, trykt både i Mo. og Ki. Sa. (fasc. 520, nr. 2285), og viser ingen direkte tilknytning til originalen. Også *Jule-Morgen vi har seet*, gendigtningen fra senest 1836 (GSV 3.151), bygger på den gamle oversættelse, men har i en enkelt strofe umiskendelig forbindelse med originalen (jeg kursiverer):

Da loe og græd med Barne-	Dat lac pudicitiaë,	De bryste dermed hun gav
Røst,	Ubera munditiaë,	at die /
Da died Han sin Moders	<i>Antiquo dierum.</i>	Der var en fyndig kraft udi, /
Bryst		Paa barne-mødres maade.
Som har ikke talte Dage!		
IV. fasc. 382.	Pa. (La.)	Ki. Sa.

Originalen er på otte strofer, men Pa. (og La.) bringer et udvalg på fire strofer (I, IV-V, VII), deriblandt den her citerede. Hymnen i sin helhed findes i Th., som Grundtvig næppe har brugt; dens strofeorden (VI og VII) afviger fra den ældre oversættelse og dermed fra den nye. Men efter hjemlånet af Th. i jan. 1837 tager Grundtvig hymnen op på ny og følger nu originalens strofeorden (*Glæden hun er født i Dag*, SV 164). Salmens udviklingshistorie tyder på skiftende kilder.

Puer natus in Bethlehem ligger til grund for *Et Barn er født i Bethlehem*, som blev trykt i 1820 uden note om sin oprindelse, men med overskriften: *Jule-Sang for christne Børn*; manuskriptet mangler. Hymnen fandtes i en tidligere dansk oversættelse, trykt bl. a. i Ki. Sa. Da Grundtvig intetsteds følger

Men GSV 3.11 har ingen sikre lån fra denne ældre oversættelse og står på et enkelt punkt originalen nærmere:

I dennem en Aand var tilhuse	Animæ fuit hæc domus olim,
Som udgik af Skaberens Mund.	Factoris ab ore creatæ . . .
GSV. 3.11.	Pa.

Thi siælen sin bolig der havde, Hvormed Gud det fordom begavde.

Ki. Sa.

S. J. henviser endvidere til *Hold op nu, du sørgelig Klage*, som Gr. dog næppe har kendt – oversættelsen kom som særtryk i 1630 og genoptryktes først i 1846. Ligheden indskrænker sig da også til det fælles anslag og synes tilfældig: *Hold op* er nærmest ordbogsoversættelsen af *quiesce*.

BILAG TIL 2. 1837.

Br.	Ri.	La.	Pa.	Mo.	Go.	Ra.	We.	Ca.	Cl.	Fa.	Th.	forlæg
-	-	-	-	(213)	182	250	-	-	-	-	(104)	Veni sancte spiritus / reple
-	-	672	74	(63)	-	85	105	98	17	567	(4)	A solis ortus cardine
-	-	-	114	-	-	78	-	100	19	65	(5)	Corde natus ex parentis
-	-	-	-	-	-	-	-	91	15	-	(2)	Conditor alme siderum
-	-	666	70	(3)	-	65	1	95	16	791	(1)	Veni redemptor gentium
-	-	-	-	-	-	333	-	-	-	-	19(19)	Puer natus in Bethlehem
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7(7)	Dies est lætitiæ
-	-	-	113	61	-	-	-	-	-	-	12	Resonet in laudibus
-	-	-	-	-	-	104	-	155	30	695	-	Vexilla regis prodeunt
-	-	-	-	-	-	212	-	-	155	-	-	Eia recolamus laudibus
-	-	-	-	-	-	-	-	-	217	-	-	Salve crux arbor
-	-	-	-	-	-	349	-	-	-	-	-	Stabat mater dolorosa
-	-	-	-	-	(135)	275	-	-	-	-	-	Salve mundi salutare
I 309	-	-	-	-	-	224	-	183	37	798	-	Chorus novæ Ierusalem
-	-	702	87	-	-	251	-	188	39	797	-	Vita sanctorum
-	-	-	-	(189)	-	250	-	-	166	-	(83)	Victimæ paschali
-	-	-	-	-	-	-	-	-	167	-	-	Mane prima sabbati
-	-	-	-	-	-	289	-	-	168	-	-	Mundi renovatio
-	-	-	-	-	-	290	-	-	169	-	-	Zyma vetus expurgetur
-	-	-	-	-	-	-	-	-	172	-	-	Ecce dies celebris
-	-	706	98	-	-	172	-	195	39	798	(97)	Festum nunc celebre
-	-	335	-	-	-	335	-	197	40	799	-	Æterne rex altissime
-	-	-	-	-	-	-	-	-	174	-	-	Summi triumphum regis
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	Surrexit Christus hodie
-	-	-	-	(212)	166	-	-	-	-	-	-	Cælos ascendit hodie
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	77(78)	Laus tibi Christe
-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	96(96)	Postquam resurrexit
-	-	-	-	(216)	-	-	-	-	-	-	100(101)	Christus nos revisit
-	-	-	-	-	-	-	-	-	183	-	-	Omnes una celebremus
-	-	-	-	-	-	-	-	-	177	-	-	Lux jucunda, lux insignis
I 416	-	710	78	(215)	-	175	-	207	41	799	(106)	Veni creator spiritus
I 416	-	-	-	-	-	-	-	208	42	800	-	Beata nobis gaudia
-	-	-	-	(662)	-	227	-	-	176	810	(103)	Veni sancte spiritus / et
-	-	-	-	-	-	293	-	-	179	-	-	Qui procedis ab utroque
III 429	-	-	-	-	-	179	-	226	46	-	-	Urbs beata Jerusalem
-	-	-	-	-	-	-	-	-	184	-	-	Psallat ecclesia
-	-	-	-	-	-	-	-	-	184	-	-	Jerusalem et Sion
-	-	-	-	-	-	-	-	-	186	-	-	Qvam dilecta tabernacula
-	-	-	-	-	-	-	-	-	93	-	-	Veterem hominem renovans
II 179 329	-	-	-	-	-	309	-	220	43	-	-	Pange lingua gloriosi / corpore

11) *Salve mundi salutare* er i sin fulde længde på 74 strofer, hvoraf Ra. har 12, men i en anden rækkefølge. Spørgsmålet om forlægget for SV 232 er tidligere behandlet af P. Severinsen, som ud fra indre kriterier udpeger Ra. (Teologisk Tidsskrift. Ny Række VI, 1905, s. 166 ff; Dansk Kirketidende 1907, s. 654). Denne antagelse er gået videre til *Chr. Ludwigs: Salme og Sang II*, 1918, s. 40 ff., og *Kr. Tårup: Gr.s Påskesalmer*, 1937, s. 10 ff. SV 232 blev i Gr.s levetid optrykt i *Dansk Kirketidende* 1859, sp. 161-2, hvor der uden kom-

forfatter	gendigtningen	SV.nr.	datering
(10)jmiddelalder)	Gud <i>Hellig-Aand!</i> opfyld med Lyst	112	før 11.2.1837
ilius	Fra Solens Vugge til Solens Grav	154	før 22.3.1837
lentius	Sønnen af Guds Fader-Hjerte	155	før 22.3.1837
rosius?	Stjernernes Skaber og Himmels Drot!	156	før 22.3.1837
rosius	Hedenskabets Frelser-Mand	157	før 22.3.1837
(sen- niddel- lder)	Et Barn er født i Bethlehem	163	før 10.5.1837
	Glæden, hun er født i Dag	164	før 10.5.1837
	Lad det klinge sødt i Sky	166	før 10.5.1837
antius Fortunatus	Lad vaie høit vort Konge-Flag!	228	før juni 1837
er Balbulus	Helten, som os hjalp af Nød	229	før juni 1837
m af St. Victor	Hil dig, vor Fane!	230	før juni 1837
pone da Todi	Under Korset stod med Smerte	231	før juni 1837
ulf af Louvain	Hil dig, Frelser og Forsoner! ¹¹⁾	232	før juni 1837
ært af Chartres	Gienlyd, du ny Jerusalem	233	før juni 1837
(10)jmiddelalder)	Paaske vi holde / Alle vide vegne	234	før juni 1837
o?	Paaske-Lammet fra Urte-Gaarden	235	før juni 1837
(10)jmiddelalder)	O, saligt dog det Øine-Par	236	før juni 1837
m af St. Victor	Verdens Igienfødelse	237	før juni 1837
m af St. Victor	Gamle Surdei! ud af Huset!	238	før juni 1837
m af St. Victor	Dag uden Mage! / Evigheds Morgen!	239	før juni 1837
banus Maurus	Høitids-Dagen, Høiheds-Gangen	240	før juni 1837
rosius?	Stol-Konning i al Evighed	241	før juni 1837
er Balbulus	Kæmpe-Skridt, som ingen Anden	242	før juni 1837
(sen- nid- del- lder)	Idag opstod den Herre Christ	266	før juni 1837
	Til Himmels foer den Ærens Drot	267	før juni 1837
	Den bitre Død Dig trængde	271	før juni 1837
	Seierrig opstanden	314	før juli 1837
(sen- niddelalder)	<i>Christus</i> kom tilbage	342	før 31.8.1837
	Samtlig her vi helligholde	343	før 31.8.1837
m af St. Victor	Dag med Ære, Dag med Ynde!	344	før 31.8.1837
anus Maurus?	Kom, skab os om, <i>Gud-Helligaand!</i>	345	før 31.8.1837
idl. middelalder)	Tider skifte, atter kom	346	før 31.8.1837
(10)jmiddelalder)	Kom, o <i>Hellig-Aand</i> , kom brat!	347	før 31.8.1837
m af St. Victor	Kiærligheds og Sandheds Aand!	348	før 31.8.1837
idl. middelalder)	Paa <i>Jerusalem</i> det ny	349	før 31.8.1837
er Balbulus	Christi Kirke! lydt du kvæde	350	før 31.8.1837
(høj- niddel- lder)	Eenlighed er ei det Bedste!	351	før 31.8.1837
	Virkeligt det nu er blevet	352	før 31.8.1837
	Frelser! under aaben Sky	353	før 31.8.1837
mas Aqvinas	Sin Eenbaarne Gud hengivet	354	før 31.8.1837

mentar som forlæg var vedføjet et strofeudvalg, som afviger stærkt fra Ra. Som helhed svarer det dårligere end Ra. til SV 232, men i en enkelt, i Ra. udeladt, strofe er der en overensstemmelse:

Salve latus Salvatoris
In quo latet mel dulcoris,
In quo patet vis amoris,

Dog jeg troer, af dine Vunder
Væld udsprang til stort Vidunder,
Mægtig til hver Steen at vælte

originalen nøjere end den gamle oversættelse, har han muligvis ikke været opmærksom på den latinske tekst.

I perioden indtil 1837 er Grundtvigs hovedkilde som vist den tidligt anskaffede *Hymnologia sacra*, v. J. H. Paulli, et magert og slet kommenteret udvalg, som er ganske uskikket til at føre ind i hymnernes verden, og Grundtvig blev da også udenfor. Men det skal siges, at de andre udgaver, som muligvis stod til hans rådighed, ikke er meget mere bevendt. Lauterbachs *Cithara* er en alsidig opbyggelsesbog, delt i syv afsnit, hvoraf alene det syvende er hymnografisk. Breviaret medtager kun få hymner og bringer dem spredt, og Ritualet har endnu færre. At Gottschalds tyske og Moltkes danske salmebog næsten helt går uden om det latinske, siger sig selv.

2. 1837. Her må der regnes med de i første og tredje kolonne (se s. 16) opførte udgaver. Salmerne af latinsk rod fordeler sig stort set på tre afsnit, viet julen, påsken og pinsen, og kan dateres ved hjælp af udgivelsesdatoen for Sang-Værkets enkelte hefter.

Opstillingen (s. 20-1) viser, at fire af udgaverne kan Grundtvig vides at have brugt – hver for sig bringer de forlæg, som de andre ikke har. De fire er Go. (se til SV 267), Ra. (se til SV 231-32), Cl. (se til SV 230, 236, 239, 242, 343-44, 350-53) og Th. (se til SV 271 og 314). De kan på forhånd udpeges som sikre kilder.

a) julesalmer (SV 154-66).

Som nævnt i forrige afsnit findes det fulde forlæg til *Glæden, hun er født i Dag* kun i Th. – Ra. har ligesom La. og Pa. kun fire af dets strofer. Grundtvig har altså brugt Th. Tages SV 154-57, 163-64 og 166 under eet, og indrages endvidere SV 160-62 og 165, gendigtninge fra tysk, ses det, at alle forlæggene findes på de første godt tyve sider af Th., i original og/eller i oversættelse med originalens titel vedføjet. Dertil kommer, at forlægget til *Lad det klinge sødt i Sky* findes i en afskrift (fasc. 385), som stemmer med Th. (og

Ex quo scatet fons cruoris,
Qui corda lavat sordida.

Til Iis-Bjerge selv at smelte,
Til at tvætte Hjertet reent.

H. Toldberg regner overensstemmelsen for tvingende og antager DK's strofeudvalg som forlæg (Gr.s symbolverden 1950, s. 253). Hertil er at sige, at billedet af den rensende og varmende strøm fra frelserens side har en lang historie i Gr.s digtning (se f. eks. Roskilde-Riim) og desuden findes i andre af Gr. gængvne hymner (se f. eks. *Vexilla regis prodeunt*). Endvidere findes hele hymnerækken oversat i Go. Der er derfor ingen grund til at søge salmens forlæg uden for det registrerede kildemateriale.

Mo.), men ikke med Pa., og at Th.s oversættelser nævnes i fodnoterne. Grundtvig er altså gået frem efter Th.

Men samtidig er det tydeligt, at han ikke er blevet stående ved denne udgave. I alle de fire tilfælde, hvor Th. ikke bringer den latinske tekst, har Grundtvigs gendigtning ligheder med originalen, som den gamle oversættelse savner (jeg kursiverer):

Dog Stald og <i>Krybbe</i> og Svøb og <i>Straa</i> Den Store vilde ei her forsmaa SV 154, VI; Coll.	<i>Foeno iacere pertulit:</i> <i>Præsepe non abhorruit.</i> Cl.	Den som all Verden haffuer i vold / Han fødís i en Asne stold / Th.
Guds Mund SV 155, II; Coll.	Os sacratum Cl.	Gud Faders Ord Th.
Vogte med Flid paa dit Vink og dit <i>Nik!</i> SV 156, IV; Coll.	Fatentur <i>nutu</i> subdita. Cl.	Bekierder din vilie og lyder dine Ord. Th.
Du som (kom til) her paa Verdens Øe Fødtes af Maria Mø . . . SV 157, VIII; Coll.	Gloria tibi domine: <i>Qui natus es de uirgine.</i> Cl.	Loffuet være Gud Fader blid / Loffuet være Guds Søn altid / Th.

Hvor har da Grundtvig fundet originalerne? En sammenligning af gendigtningene dels med de sikre, dels med de mulige kilder, taler for at udskyde de sidste:

SV 154, VIII svarer til den afsluttende doxologi, som er udeladt i Fa. (og Ra.), og som i Pa., La. og We. er rettet til treenigheden, men i Cl. (og Ca.) til Kristus; Grundtvig følger Cl. (jeg kursiverer):

Med Sang nu prise vi trindt om Land <i>Den Hyrde-Skaber, den</i> <i>Gud og Mand</i> Som ei forsmå'de / Vor Leve-Maade . . . Coll.	Gloria <i>tibi domine</i> <i>Qui natus es de uirgine.</i> Cl. (Ca.)	Summo Parenti gloria, Natoqve laus qvàm maxima Pa. La. We.
---	---	---

SV 156, den nye gendigtning af *Conditor alme siderum* følger en anden tekst end sin forgænger fra ca. 1810, se fjerde strofe:

Vogte med Flid paa dit Vink og dit <i>Nik!</i> Coll.	Fatentur <i>nutu</i> subdita. Cl. (La. Ca.)	Cui se fatentur subdita. Pa.
--	--	-------------------------------------

SV 157, VIII svarer til den afsluttende doxologi, som er udeladt i Fa., og som i Pa., La. og We. er rettet til treenigheden, men i Cl. (Ca. og Ra.) til Kristus; Grundtvig følger Cl.:

<i>Du</i> som (kom til) her	Gloria <i>tibi</i> domine	DEO Patri sit gloria,
paa Verdens Øe	Qui natus es de ...	Eiusqve soli Filio ...
<i>Født</i> es af Maria Mø ...		
Coll.	Cl. (Ra. Ca.)	Pa. La. We.

De tre eksempler peger hen mod de på forhånd udpegede kilder.

Der må nu vælges mellem disse, mellem Cl. og Ra. Sidstnævnte har ikke forlæggene til SV 154, VIII og SV 156, som derfor må bygge på Cl. Da de fire sammenhørende gendigtninge utvivlsomt har samme kilde, er det naturligt at henføre også SV 155 og 157 til Cl.

Veni sancte spiritus/reple ... , originalen til SV 112, findes både i Go. og Ra. uden betydende varianter.

b) påskesalmer (SV 228–314).

Der er fem af gendigtningene (SV 228, 233–34 og 240–41), hvis original kunne være fundet uden for de sikre kilder. Men ved tre af de fem kan enkelte af de overskydende udgaver lades ude af betragtning, da deres tekster afviger fra SV:

SV 233 følger originalen strofe for strofe: sidste strofe svarer til den afsluttende doxologi, som er udeladt i Br., hvis tekst også iøvrigt afviger stærkt fra SV, i Fa. (og i Ra.):

Han sidder ved Guds Høire-Haand!	Per sæcla metæ nescia	÷
Han sendte os sin Faders Aand,	Patri supremo gloria:	
I Liv og Død vor Sjæle-Ven,	Honorque sit cum filio:	
Og naar Han kommer selv igjen,	Et spiritu paraclito.	
Vort Støv staaer op af Døde!		
SV	Cl. (Ca.)	Fa. (Ra.)

SV 240, II peger bort fra Pa. (jeg kursiverer):

J e s u s i det Høie	Conscendit iubilans lætus	Ascendit jubilans lætus
thrøner,	ad æthera:	ad æthera,
Ham <i>lousynge</i> Milli-	Sanctorum populus prædi-	Sanctorum populus
oner,	cat inclytum.	prædicat inclitum,
Som paa Jorden, saa i	<i>Concinit</i> pariter angelicus	<i>Plaudentes</i> pariter
Himlen,	chorus	Angelici chori
Engle-Chor med Folke-	Victoris <i>boni</i> gloriam.	Victoris <i>quoque</i> gloriam.
Vrimlen		
Seier-Herren <i>eiegod!</i>		
Fasc. 38o.	Cl. (La.Ra.Ca.Fa.)	Pa.

Sv 241, VI svarer til den afsluttende doxologi, som er udeladt i Fa. (og Ra.): Og ære Dig med Takke-Sang / Paa Fader-Rigets Throne! Den fore-

gående strofe har een form i Ri., en anden i Cl. (og Ca.); Grundtvig følger Cl.:

(Ja,) Og lad i Domme- Dagens Gry,	Ut cum <i>rubente</i> coepe- ris	Ut cum <i>repentè</i> coepe- ris
Naar alle Kæmper daane,	Clarere <i>nube</i> iudicis:	Clarère nube Judicis,
Os rødmæ under <i>Rosen-Sky</i> ,	Poenas repellas debitas	Poenas repellas debitas,
Og ei ved Lynild blaane!	Reddas coronas perdi- tas.	Reddas coronas perdi- tas.
Coll.	Cl. (Ca.)	Ri.

De tre eksempler peger hen mod de på forhånd udpegede kilder.

Som før må der nu vælges mellem disse, mellem Ra. og Cl., som begge har originalen til ni af gendigtningene (SV 228–29, 233–35, 237–38 og 240–41). Ved SV 233 og 241 udelader som nævnt Ra. den afsluttende doxologi, som imidlertid spores i gendigtningen; her må kilden altså være Cl. Det samme gælder SV 237–38: Ra. udelader, men Cl. medtager strofer, som gendigtningen tager hensyn til, se f. eks.

Livets Varme, seirende over Dødens Kulde . . .	Gelu mortis soluitur, Princeps mundi tollitur	÷
SV 237, IV.	Cl.	Ra.

<i>Jonas</i> selv sig lod udkaste.	Cetus Ionam fugitium	÷
SV 238, VII; fasc. 380.	Cl.	Ra.

Ved de resterende fem (SV 228–29, 234–35 og 240) er det ikke muligt at vælge mellem de to udgaver; varianterne er for små, og/eller gendigtningene er for frie. Det skal dog nævnes, at Grundtvig næppe kan have oversat de pågældende hymner i Cl., som bringer dem i nærheden af sider, han har opholdt sig ved.

At SV 267 bygger på Go., godtgøres yderligere ved, at denne udgave har originalerne til SV 258–66, gendigtninge fra tysk, i tilsvarende orden.

c) pinsesalmer.

Der er fem af gendigtningene (SV 345–47, 349 og 354), hvis originaler kunne være fundet uden for de på forhånd udpegede kilder. Ved to af de fem kan enkelte af de overskydende udgaver regnes for mindre sandsynlige. SV 346's original har forskellig strofeorden i Br.-Fa. og Cl. (–Ca.); gendigtningen følger Cl. (jeg kursiverer):

Kom da, Ordets Over-Præst, Med de Tunger røde! Moders-Maalet kan Du bedst, Tal det, saa vi gløde!	Te nunc deus pijssime Uultu precamur cernuo: Illapsa nobis cælitus Largire dona spiritus.	Dudum . . .
--	--	-------------

Lær os paa vor Pindse-Fest, Hvordan <i>Hjertet</i> kvæder! Væn os, vise Himmel-Giæst, Til <i>de stille Glæder!</i>	Dudum sacra <i>pectora</i> Tua replesti gratia: Dimitte nunc peccamina, Et da <i>quieta tempora.</i>	Te nunc . . .
V-VI. Coll.	Cl. (Ca.)	Br. Fa.

SV 349 tager hensyn til strofer, som Cl. (Ca. Ra.) medtager, men Br. udelader, f. eks.:

Stadens Grundvold fast og reen Kirkens Hoved-Hjørnesteen Prise vi saa gierne, Det er Herren <i>Jesus Christ</i> . . .	Angulare fundamentum: Lapis CHRISTUS missus est. Qui compage parietum In utroque nectitur.	÷
II; Coll.	Cl. (Ca. Ra.)	Br.

De to eksempler peger hen mod de på forhånd udpegede kilder.

Der må nu vælges mellem disse, mellem Ra. og Cl., som begge har originalen til fem af gendigtningene (SV 345, 347, 348, 349 og 354).

SV 345 har noten: »Den Latinske Pindse-Sang »Veni, creator Spiritus« tillagt *Karl* den Store, os velbekiendt efter *Luthers* Bearbejdelse . . .« (Coll.) Disse oplysninger har hjemmel i Ra., men ikke i Cl.¹²⁾

SV 348-49 tager hensyn til strofer, som Ra. udelader, men Cl. medtager:

I det store Sjæle-Bad, Og i Hjertets Drik og Mad Du er Guddoms-Kraften . . .	Tu commutas elementa: Per te suam sacramenta Habent efficaciam.	÷
SV 348, V; Coll.	Cl.	Ra.
Marmor godt har Kongen kiøbt, Huset staaer, som det var støbt, Liv og Aand er Balken, Trængsler gaae for Rasp og Fiil, Blanke-Tøi er Engle-Smiil, Alt forener <i>Kalken.</i>	Tonsionibus, pressuris Expoliti lapides: Suis coaptantur locis Per manus artificis. Disponuntur permansuri Sacris ædificijs.	÷
SV 349, IV; Coll.	Cl. (Ca.)	Ra.

Ved SV 354 er det ikke muligt at vælge mellem udgaverne.

Sang-Værket er Grundtvigs egentlige indsats som de latinske hymners fortolker. Dets gendigtninge går næsten alle tilbage til een kilde, Clichtoveus' *Elucidatorium* fra 1517, og der kunne vanskeligt tænkes nogen bedre, hverken med henblik på en solid tilegnelse af hymnerne eller med henblik på Grundtvigs specielle opgave: at skaffe den tredje

¹²⁾ Naturligvis kan de skyldes Grundtvigs almindelige viden, men da han i *Verdens Historie II*, 1836, giver en fyldig redegørelse for *Karl* den Store som kulturpersonlighed uden at nævne ham som hymnedigter (Udvalgte Skrifter, s. 688-90), er det rigtigst at regne med Ra. som forlæg.

ELVCIDATORIVM

ECCLESIASTICVM, AD OFFICIVM ECCLE-
SIAE PERTINENTIA PLANVS EXPO-
NENS, ET QVATVOR LI-
BROS COMPLECTENS.

PRIMVS, Hymnos de tempore & sanctis, per totum anni
spacium, adiecta explanatione declarat.

SECVNDVS, Nonnulla cantica ecclesiastica, antiphonas, &
responsoria, una cum benedictionibus candelarum,
caeteri paschalis & festiu. familiariter explanat.

TERTIVS, Ea quæ ad Missæ pertinent officium, præsertim
præfationes & sacrum canonem breuiter explicat.

QVARTVS, Profas quæ in sancti altaris sacrificio ante euan-
gelium dicuntur, tam de tempore, quàm san-
ctis facili annotatione dilucidat.

IVDOCO GLICHTOVEO EXPLANATORE.

APVD INCLYTAM GERMA-
NIAE BASILEAM.

IO. PROBE-
TVS EX-
CVDEBAT.
MCMXXI.
TIS OAZON
H NIMHEI
TAL.

folkemenighed et dækkende udtryk i sin almenkirkelige salmesamling. Clichtoveus er på een gang filolog og kirkemand. Han bringer et nyt og rigt materiale – flertallet af hans hymner havde ikke været trykt før, og en del kendes kun fra ham – men han komponerer sin udgave efter hymnernes kirkelige anvendelse og kommenterer ikke historisk, men udfra sin egen tids kristelige forståelse; han er næppe loyal mod forfatterne i hver detaille, men tilhører samme tradition som de.

Elucidatorium falder i fire afsnit. Det første (fol. 3–82) bringer tidebønnens hymner, ordnet efter kirkeåret, det andet (fol. 82–115) antifonerne og velsignelserne, det tredje (fol. 116–152) messeritualet og det fjerde (fol. 153–229) messens hymner, sekvenserne. Grundtvig må have været alle afsnittene igennem – et af forlæggene har han fundet blandt hundrede uudnyttede blade –, men har især haft udbytte af det første og fjerde, de egentlige hymnografiske afsnit. Men dem har han udnyttet til gavns; størstedelen af det forbigåede er helgenhymner. Grundtvig har overført en væsentlig part af, hvad han havde mulighed for.

Når Grundtvig slog ned på så fortræffelig en samling, var det ikke et tilfælde. Skønt han sandsynligvis ejede to hymneudgaver (Pa. og La.) og derudover samlinger med enkelte hymner (Go., Mo., Br. og Ri.), hjemlånte han andre fem (Ra., We., Ca., Cl. og Fa.) og fik dermed dækket de ældste og bedste trykte kilder ind – navnene Cassandrus, Fabricius og Clichtoveus kommer igen og igen i senere hymneudgaver. Dernæst har han udskilt de værker, som ikke kunne tjene hans formål: Weitzius, der ikke får plads til hymner for lutter lærd kommentar, Fabricius, der tager hensyn til hele den kristelige digtning, og derfor på sine firehundrede sider kun bringer knapt tyve sider hymner i en lille enklave hen mod slutningen, og Cassandrus, der følger samme principper og har samme tekst som Clichtoveus, men et mindre og mere ensidigt udvalg. Kun i enkelte tilfælde har Grundtvig brugt Rambach, som ikke er rig på stof og tit forkorter hymnerne ud fra sin protestantiske smag; udgaven har vedføjede metriske oversættelser til tysk og er lagt historisk an med små indledninger til hver epoke eller forfatter, hvor udgiveren ligesom ved forkortelserne viser, i hvor ringe grad han er samstemt med sit stof. Grundtvig er gået frem med biblioteksmæssig forfarenhed og kritisk skønsomhed og har på denne måde skaffet sig et solidt videnskabeligt fundament for sit digteriske arbejde.

3. *Efter 1837*. Her må der regnes med de i første og anden kolonne (se s. 16) opførte udgaver.

Ri.	La.	Pa.	Th.	Mo.	Go.	Wa.	Fa.	BH	forlæg	for-	GSV,	da-
									fatter	nr.	tering	
-	734	107	-	(80)	-	20	810	(314)	Jesu dulcis	en bern-	3.233	sen. 1843
-	734	107	-	(80)	-	20	810	(314)	memoria	hardiner	4.21	?
-	686	83	(25)	-	-	7	568	(93)	Hostis Herodes	Sedulius	4.65	sen. 1844

Opstillingen siger intet om, hvilke udgaver Grundtvig må have brugt. Der må en nøjere undersøgelse til.

Jesu dulcis memoria, som Grundtvig gendigtede to gange, er i sin fulde længde på en halvhundrede strofer, som alle findes i La. og Fa, mens Pa og Wa. har hver sin forkortede form.

Grundtvigs ene gendigtning, nu kendt og brugt som *Vor Herres Jesu Mindefest*, kan spores tilbage til et udkast, som begynder *Jesu søde Hukommelse* (fasc. 382). Udkastet blev omarbejdet og renskrevet til *Utrykte Psalmeblade*, 1843 (fasc. 382; GSV 3.233) og kan derfor senest være fra 1843. Salmen er på fjorten strofer; nedenfor anføres den femte og sjette sammen med de af originalens strofer, som kommer nærmest; der angives strofenummer i La., Fa., Pa. og Wa.:

		La.	Fa.	Pa.	Wa.
Den er for Øiet Soleglands,	JEsu, decus Angelicum,				
Den er for Øret Tonedands,	In aure dulce canticum,	21	6	16	
Den er i Munden Mjød og Viin,	In ore mel mirificum,				
(Den) I Hjertet Ild og Olje fin!	In corde nectar coelitum!				
(Med den Du undertvinger mig,	JEsu, summa benignitas,	24	7	÷	
Saa jeg igjen maa elske Dig,	Cordis mei jucunditas,				
Jo meer det skeer,	Incomprehensa bonitas,				
desmeer jeg vil,	Tua me stringat charitas!				

Den strofe, som kommer originalen nærmest, er den femte, hvis placering stemmer med Pa. fremfor med La., Fa. og Wa. Ligeledes har næstfølgende strofe tilknytning (undertvinger/stringat) til næstfølgende hos Pa., mens strofen er udeladt i Wa. og placeret andetsteds i La. og Fa. Endelig går der en række spinkle tråde mellem de første strofer i gendigtningen og Pa. Altså må Pa. regnes for gendigtningens forlæg frem for La., Fa. og Wa.

Grundtvigs anden gendigtning *At komme Jesus dig ihu* kendes kun fra eet udkast; papir og skriftræk viser hen til tiden efter Sang-Værket, men nøjere datering er ikke mulig. Salmen er en oversættelse af strofeudvalget i Wa., hvad der kan godtgøres ved en sammenligning af fjortende strofe med forlæggets fjortende:

		La.	Fa.	Pa.	Wa.
O, lad mig føle, Frelser min,	Jesu mi bone, sentiam	÷	÷	14	
Din Kiærlighed i Fylden sin,	amoris tui copiam:				
Og lad engang med Ærens Krands	da mihi per præsentiam				
Mig see Dig nær i al din Glands!	tuam videre gloriam.				

Hvilken af de to gendigtninge, der er ældst, kan ikke afgøres; de gengiver begge strofen *Jesu, decus Angelicum*, men de afvigende gengivelser kan ikke deles i primære og sekundære. Det er heller ikke muligt at opfatte *At komme Jesus dig ihu* som en første, trofast oversættelse, der så ved en fri omskrivning er blevet til *Jesu søde Hukommelse*; sidstnævnte har en tilknytning til originalen (undertvinger/stringat), som førstnævnte savner.

Hymnen blev i det syttende århundrede oversat til dansk i sin fulde længde; oversættelsen findes i Mo. og blev optrykt i BH. Begge gendigtninge har pletvis tilknytning til den ældre oversættelse; herfra har den ene sin førstelinie *Jesu søde Hukommelse*, og den anden gengivelser som *ridderlig* (nobilis) og *Leiested* (tumba).

Hostis Herodes impie, som oprindelig er sidste del af Sedulius' *A solis ortus cardine*, men som har været brugt som selvstændig hymne, blev af Luther oversat som *Was fürcht'st du Feind Herodes sehr*. Da Grundtvigs gendigtning indgår blandt en række gendigtninge fra tysk, udkast til *Kirke-Psalmer til Prove*, som udkom i begyndelsen af 1845, bygger den utvivlsomt på Luthers oversættelse.

I tiden efter 1837 svinder Grundtvigs arbejde med de latinske hymner atter ind til næsten intet og bliver baseret på de kilder, der er for hånden, uanset deres kvalitet.

I kapitlets indledning blev der taget et forbehold, som bør erindres nu ved dets slutning: Grundtvig kan have haft flere kilder end de registrerede. Redegørelsen gør ikke krav på andet end at være den sikreste, som det overleverede materiale tillader at give.

Men hvis redegørelsen godkendes, hvad nyt bringer den da i forhold til kommentaren i *Grundtvigs Sang-Værk*? Hvad Grundtvig angår, har vi fået et indtryk af hans arbejdsform: hans videnskabelige omhu vokser og aftager i takt med gendigtningenes antal, og det er, hvad der var at vente. Hvad gendigtningene angår, er der ved een af dem for første gang udpeget et forlæg (SV 353), ved tre af dem er der udpeget forkortede hymner som forlæg (GSV 1.232, 3.233 og 4.21), og ved de øvrige er der blot udpeget forlæg med lidt andre læsemåder og noter end den samlede udgaves, Daniels *Thesaurus*. Redegørelsen har ikke betydet en revision, men har givet et præcisere grundlag for den sammenligning af forlæg og gendigtninge, som skal tages op i det følgende.

3. Grundtvig som oversætter.

Der er kun få salmer, hvor vi er i stand til at følge gendigterens arbejde fra fase til fase. Men de få, der er, giver alle samme billede af hans fremgangsmåde. »Samtlig her vi helligholde« (SV 343), som er overleveret både i original- og i trykmanuskript, følger først sit forlæg strofe for strofe og har dettes metrum, men senere forkortes og omskrives slutningen, og de oprindelige trelinjede strofer kædes sammen til sekslinjede. Selv når en gendigtning i realiteten står færdig ved første forsøg, indføjes der i renskriften enkelte ændringer bort fra originalen, se SV 240: *victoris boni gloriam* bliver først til *Seier-Herren iegod* (fasc. 380), men dernæst – ved et associationsspring i kongerækken – til *Seier-Herren fredegod* (Coll.). Omvendt er der ingen eksempler på, at Grundtvig i en senere redaktion prøver at få mere med af originalen, end det var lykkedes i den første.

De fyldigst overleverede gendigtninge tyder således på, at gendigteren kun i første omgang har haft originalen for sig og ved senere omskrivninger har arbejdet på fri hånd. Således bliver det forståeligt, at gendigtningene umiddelbart virker som originale digte, – medens andre digteriske hymnefordanskninger i hver linie præsenterer sig som oversættelser, som reflekser fra en skjult lyskilde, se Johannes Jørgensens i *Fremmed Frugt* (1945). Sammenligningen mellem forlæg og gendigtninge må derfor lægges an som en sammenligning mellem to sæt originale digte, latinske og danske. Målet er at vise, hvilken stilistisk omsætning der sker, når hymnen bliver til salme.

Den latinske hymnedigtning tager fat omkring år 400 og spænder over det meste af tusinde år. Den står indenfor den latinske litteratur som en absolut selvstændig genre, hvis udvikling ikke kunne forstyrres ved reformerende tilbagegreb til antikken. Dens ældste repræsentanter fik hurtigt rang af klassikere – Notker Balbulus (9. årh.) nævner bl. a. Ambrosius, Prudentius og Sedulius. Hvad der yderligere stabiliserede genren, var en vis villet antioriginalitet hos digterne – det er betegnende, at to af højmiddelalderens fornemste hymner, den anonyme *Veni sancte spiritus* og Thomas Aquinas *Pange, lingua, gloriosi*, begge låner deres førstelinie fra ældre digte. Alle hymner kan siges at tilhøre en fælles stil, hvis grundtræk her skal søges opridset.

Hymnernes første og sidste stilistiske kilde er Bibelen. Det er

særligt dens metaforer, der indlånes, for efter middelalderens poesiopfattelse, arvet fra antikken, er metaforen den vigtigste stilfigur. Men Bibelens metaforer, og dermed hymnerne, har en anden funktion end den verdslige digtning. Thomas Aquinas gør forskellen op i *Summa Theologiae*: digteren bruger billeder for anskuelighedens skyld, som en cadeau til menneskets umiddelbare erkendelsesform, men Bibelen, fordi det er nyttigt og nødvendigt (— *poeta utitur metaphoris propter repraesentationem: repraesentatio enim naturaliter homini delectabilis est. Sed sacra doctrina utitur metaphoris propter necessitatem et utilitatem*; I, q. 1, art. 9, ad. 1). Det vil sige, at digtningens stof kan fremstilles dels direkte, dels indirekte, og af disse to former vælger digteren den sidste af hensyn til en lettere tilegnelse, men Bibelens stof kan *kun* fremstilles indirekte, og der er ikke mulighed for et formvalg. Bibelens indhold og udtryk lader sig ikke skille.

På denne baggrund kan det ikke undre, at hymnedigterne overfører bibelske billeder på en måde, så al illustrerende virkning udebliver; samme ejendommelighed præger deres originale billeder. Dels kan grund- og erstatningsforestillingen neutralisere hinanden, fordi de vækker modstridende associationer, som i følgende strofe fra en julehymne, tillagt Ambrosius. Det lader sig dårligt gøre i barn Jesus, der forlader det jomfruelige modersliv, at se brudgommen, der forlader sit kammer (ps. 19.6):

Uergente mundi uespere:
 Uti sponsus de thalamo:
 Egressus honestissima
 Uirginis matris clausula:

Cl. 15.

Dels kan to sidestillede erstatnings-forestillinger neutralisere hinanden, ligeledes fordi de vækker modstridende associationer, som i følgende passage om påskens drama fra en hymne af Notker Balbulus:

Quære uenerat pastor pius quod perierat. Induit galeam:
 certat ut miles armatura.

Cl. 155.

Det falder svært i Kristusskikkelsen at forene den gode hyrde (Joh. 10.11) og den hjelmklædte soldat (Notkers egen invention). Billederne står der ikke for illustrationens, men for dokumentationens skyld; frelsehistoriens realitet bevises af Ambrosius ved psalmistens metaforiske profeti, af Notker ved evangeliets lignelse.

Men det tydeligste vidnesbyrd om ligeGYldighed overfor et digts sanselige forestillingsindhold findes i de typologiske hymner, af Adam af St. Victor og hans skole. Typologi (eller allegori) er en form for bibelfortolkning, som gør historiske kendsgerninger til skygge billeder af andre, som ligger senere (jvf. Hugo af St. Victor: *De Sacramentis Christianae Fidei*; *Patrologia latina*, ed. Migne, CLXXVI, sp. 184). Det vil sige, at begivenheder i Det gamle Testamente er fortegninger, typer, for begivenheder i Det ny:, når Josef kastes i vandgruben af sine brødre, men hjælpes op igen (1. Mos. 37), er det for Adam af St. Victor et varsel om Kristi død og opstandelse.

Ioseph exit de cisterna,
CHRISTUS redit ad superna
post mortis supplicium.

Cl. 169.

De to bibelske situationer stilles så tæt og meddeles så komprimeret, at de ikke rejser sig for øjet. Digteren har alene interesseret sig for deres ideelle grundplan, som er udtrykt ved deres fuldstændige analogi.

Disse eksempler tjener til at vise, at hymnestilen er lukket for al konkretisering. Dette til trods for de mange konkrete billeder og de ofte konkrete emner: de første står som hellige gådetegn, beviskræftige bibelreferencer, de sidste bliver ved reduktion til blotte principper. Hymnerne spiller aldrig på allusioner til stoffets verden, de er af ånd alene og nægter at tilfredsstille støvøjets lyst. Deres skønhed låner ikke sit lys fra fremmede sfærer, men beror i sig selv. Denne negative karakteristik stiller hymnerne i skarp kontrast til både antik og moderne lyrik. Deres digtere har villet noget andet end de gamle og de ny, men hvad har de villet? Vi vil prøve at se hymnestilen i lyset af hymnografernes intention.

Augustin siger til Gud: »sent elskede jeg dig, du, der er skønhed, saa gammel og saa ny, sent elskede jeg dig! Og se, du var i det indre, og jeg var i det ydre og søgte dig i det ydre«. (*Sero te amavi, pulchritudo tam antiqua et tam nova, sero te amavi! Et ecce intus eras et ego foris et ibi te quaerebam. Conf. X; 27.38*). Skønhed er en egenskab ved Gud, ikke ved tingene. Den er utilgængelig for sanselig erkendelse, hvorfor den første elskes *sent*. Dog er mennesket ikke lukket ude fra skønheden, den kan læres at elskes, og hvad den erkendes gennem, er *det indre*, tanken, kontemplationen. Skønheden er intelligibel og kan ikke anskues, så lidt som Gud kan anskues – Gud er en usanse-

lig kugle, hvis centrum er overalt, hvis omkreds er intetsteds, siger Alanus af Lille. (*Deus est spæra intelligibilis, cujus centrum ubique, circumferentio nusquam*; *Patrologia CCX*, sp. 627).

Når hymnerne, gudsdyrkelsens æstetiske element, skal udtrykke Guds skønhed, må deres form baseres på intellektuelle principper. Dermed er forklaret visse ejendommeligheder ved deres komposition. Mange af dem savner et organisk sammenhængende motiv, og helheden bringes til veje ved udfyldning af et skema. Som når Sedulius digter sin julehymne som et abcdarium: strofernes begyndelsesbogstaver danner tilsammen alfabetet. Som når Adam (?) gør sin hymne om kirken *Hierusalem & Sion filiæ* til en opregning og udlægning af kirkens gammeltestamentlige typer, taget i kronologisk orden. Som når Notker bygger sin himmelfartshymne *Summi triumphum* på en etymologi, taget fra Hieronymus: Idithun eller Jedutun, navnet på en af Davids sangere (1. Krøn. 25.1), betyder den springende og peger hen på Kristus (v. 4); hymnen opregner Kristi spring: fra himlen til det jomfruelige modersliv (v. 6), fra dette ud i verden (v. 6), fra denne ned i dødsriget (v. 7), endelig fra jorden til himlen (v. 12).

Selv når hymnograferne tager naturen ind i deres digtning, meddeler de ikke dens indtryk på sanserne, men trænger ind til dens filosofiske bygning. Adams forårsskildring i *Mundi renouatio* går frem efter videnskabelige klassifikationer og prøver ikke at formidle en oplevelse. Tanken, der ligger bag, er at finde i Visdomsbogen: Du har ordnet alting efter mål og tal og vægt (11.22). En klassifikation er ikke, som efter moderne opfattelse, en vilkårlig gruppering, men en sagen iboende struktur, nedlagt af Gud selv, og betragtningen af disse indre principper fører til erkendelse af den metafysiske realitet. Som det hedder i den anonyme *Oratio de Incarnatione Christi* (12. årh.).

Creatori serviunt / omnia subjecta,
Sub mensura, numero, / pondere perfecta,
Ad invisibilia / per haec intellecta,
Sursum trahit hominem / ratio directa.
VIII; *Analecta hymnica* XV, s. 19.

»Alt tjener Skaberen, alt er ham underlagt, udført efter mål, tal og vægt. Gennem denne indsigt hæves mennesket ved ihærdig fornuft op mod det usynlige«. Stedet vidner om, at hymnernes abstrakte komposition skal ses som en spejling af det guddommelige.

Som kompositionen, således stilen. Hvor den når sine mest udprægede former, er den som et lukket system, hvor elementerne er få, men relationerne mange. Ordforrådet i den enkelte hymne er lille; hymnografen søger ikke at variere sine udtryk, finder tværtimod en stilistisk kvalitet i de samme ords idelige tilbagevenden. Desmere vægt lægges der på ordenes korrespondenser, betydningernes og lydenes mønster. Her var der meget at hente hos den antikke retorik, hvis regler man fandt eksemplificeret i Bibelen. Men mens de retoriske figurer for de hedenske prosaister tjener til at gøre ræsonnementerne skarpe og klare og på en måde blot har støttefunktion, bliver de for de kristne lyrikere det enestående, uomgængelige udtryk for de evige sandheder, lige så fuldt som de bibelske billeder.

Dette mærkes især ved antitesen. Det kristne verdensbillede er konstrueret over modsætninger, modsætningen mellem liv og død, godt og ondt, sorg og glæde, fuldkomment og ufuldkomment, mellem den gamle pagt og den nye, endelig modsætningerne indenfor Guds underfulde væsen. Denne række kontraster er ophavet til en række formuleringer som de følgende:

Liv og død. – Om Kristus i dødsriget:

Dum uoce uiua personat:
A morte functos excitat.

Fulbert; Cl. 37.

Mors & uita duello confluxere mirando
Wipo? Cl. 166.

Godt og ondt. – Om himmelfarten, englenes udbrud, da de ser Kristi legemlige skikkelse (1. eks.), og om Maria Magdalene, opstandelsens vidne (2. eks.). Om påskemorgen (3.–4. eks.) og om Helligåndens gerning (5. eks.):

Culpat caro, purgat caro:

Ambrosius? Cl. 40.

Credendum est magis soli Mariæ ueraci quam Iudæorum turbæ fallaci.

Wipo(?); Cl. 166.

Mane nouum mane lætum,
Uespertinum tergat fletum.

Adam; Cl. 169.

Lux succedit tenebris,
Morti resurrectio.
Lætis cedant tristia.

Adam; Cl. 172.

Infirma nostri corporis
 Virtute firmans perpeti.
 Hrabanus? Ra. 175.

Den gamle pagt og den nye. – Om synagogen som type for kirken :

Synagogæ flos marcescit,
 Et floret ecclesia.
 Adam; Cl. 169.

Om guddommens indre modsætninger. – Her er hovedemnet Kristus. Hans handlinger kan opfattes som indbyrdes modvendte :

Egressus eius a patre;
 Regressus eius ad patrem.
 Excursus usque ad inferos:
 Recursus ad sedem dei:
 Ambrosius; Cl. 17.

Disse to antiteser, tilsammen en parallelisme, forbinder led på samme plan og støder ikke fornuften. Men når de kontrasterende led sagligt set tilhører hver sin sfære, og der dog knyttes forbindelse imellem dem, bliver antitesen mystik, se to passager om barn Jesus:

Paruoque lacte pastus est:
 Per quem nec ales esurit.
 Sedulius; Cl. 18.

Deus qui creauit omnia: nascitur ex foemina. Mirabilis natura mirifice induta: assumens quod non erat, manens quod erat. Induitur natura diuinitas humana:

Notker; Cl. 155.

I sidste eksempel gælder modsætningen en egenskab og en handling. Når der sluttes fra handlingen tilbage til egenskaben, som er dens årsag, skærpes antitesen til et paradoks. Der er tilløb til paradokset, når Maria Magdalene forkynder, at hun har set *sepulchrum CHRISTI uiuentis*, men fuldt udviklet fremtræder paradokset først, når det i samme kilde hedder, at

dux uitæ mortuus regnat uiuus.
 Wipo? Cl. 166.

Et skridt videre, og antitesen er rykket ind i det guddommeliges evige væsen, er blevet forholdet mellem det guddommeliges attributter. De saliges skare lovsynger

Trinum deum, unicumque . . .
 anonym; Cl. 46.

og kirken er

mater illibata & uirgo sine ruga.
Notker; Cl. 184.

samt

Multiplex est, singularis, una,
Generalis & indiuidua.
anonym; Cl. 184.

I flere af de citerede eksempler er de antitesebærende ord af samme rod (excursus – recursus, infirma – firmans). Også udenfor antitesen er det en yndet teknik at sammenstille ensartede ord – bøjningsformer af samme glose, afledninger af samme stamme samt ubeslægtede ord med lyd-lighed. Retorikkens navn for denne figur er *annominatio*; i oldtiden var den i miskredit, men i middelalderen fik den udbredelse. *Annominatio* får stilen til at virke pointeret, men pointerne er ofte ubestemte, opløser sig ved nærmere eftersyn. Figurens hymniske funktion er denne: gennem ordenes mere eller mindre åbenbare korrespondenser afspejles universelle sammenhænge, Guds plan til menneskets frelse, udtænkt i alle enkeltheder. *Annominatio* er som skabt for de centrale teologiske emner.

Mens antitesen står som udtryk for en modsætning indenfor det kristne verdensbillede, knytter *annominatio* sig til en overensstemmelse, som er indeholdt i modsætningen. Også her bliver hovedemnet Kristus, sand gud og sandt menneske. Kristus er gud, for ellers har han ikke kraft til at udføre sin frelsende gerning, men Kristus er også menneske, for ellers har menneskene ingen andel i frelsen. Netop i kraft af sin menneskelige natur er Kristus i stand til at overvinde det menneskelige, dets forkrænkelighed og ondskab, djævelens værk: Kristus er *carne carnem liberans* (Sedulius; Cl. 17), ved hans *morte mors sopita (est)* (Adam; Cl. 169), og han tiltales

– mortis moriens ministrum
Exsuperasti.
anonym; Cl. 39.

I disse eksempler er Kristi gerning fremstillet dogmatisk. Også når dens historiske omstændigheder drages frem, viser sig korrespondensen. I Bethlehem åbenbares den gode hyrde for markens hyrder (1. eks.), og korsets fire dele svarer til de fire verdenshjørner (2. eks.):

Palamque fit pastoribus
 Pastor, creator omnium.
 Sedulius; Cl. 18.

Quadrum salvat mundum
 sub quadri figura.
 Adam; Cl. 217¹³).

Endelig, hvis der gås fra Kristi historie i sig selv til dens fortegninger i Det gamle Testamente, genfindes korrespondensen. Når Arons stav, forvandlet til en slange, opsluger troldmændenes stave, forvandlede til slanger, når slangen æder slangerne (2. Mos. 7), er det et forvarsel om Kristi sejr over de onde magter og kan derfor omtales i en påskehymne:

Hic dracones Pharaonis
 Draco uorat, a draconis
 Immunis malitia.
 Adam; Cl. 169.

I disse tilfælde, hvor der er brugt de samme gloser i forskellige bøjningsformer, er den sproglige overensstemmelse udtryk for en saglig. På samme måde i de tilfælde, hvor der bruges gloser af samme stamme eller blot med klanglig lighed – et skel, som ikke stod middelalderen ganske klart. Hvis der er etymologisk forbindelse mellem to ord, er der efter datidig tankegang reel forbindelse mellem de to fænomener, ordene betegner. Løsenet er: fra *verba* til *res* – etymologier åbenbarer det guddommelige, siger Bernhard Silvestris (*ethimologia divina aperit; Commentum Eneidos*, ed. Riedel, 1924, s. 19).

Denne form for *annominatio* er særlig karakteristisk for Adam af St. Victor og har hos ham to forskellige nuancer. For det første holdes afledningerne fast ved moderordets betydning, se tre passager om Helligånden (der i nr. 3 lignes ved dug, *ros*):

¹³) Oversættelse: ... frelser den firdelte verden under det firdeltes tegn (?). Denne gengivelse kan motiveres med et parallelsted i *Laudes crucis attollamus* af samme forfatter:

Hæc (sc. korset) est scala peccatorum,
 Per quam kristus rex cælorum
 Ad se traxit omnia.
 Forma cuius hoc ostendit,
 Quæ terrarum comprehendit
 Quatuor confinia.

1) <i>Corda replet, linguas ditat</i>
Ad <i>concordes</i> nos inuitat,
Linguæ, <i>cordis</i> modulos.	3) Non hoc sumus digni rore,
Si <i>discordes</i> moribus.
In obscuris uel diuisis
Non potest hæc paraclisis
Habitare <i>cordibus</i> .
Cl. 177-9.
2) Et <i>discordes</i> fac <i>concordes</i> :	

For det andet bliver den verbale lighed et signal for en hemmelig rapport mellem ting, der synes adskilte. Eva blev dannet af Adams ribben (*costa*), for ved sin synd skulle hun blive menneskeslægtens fjende (*hostis*):

Adæ costis formata foemina:
Hostis Eua.
anonym; Cl. 184.

Den syndefulde verden hedder *mundus*, fordi den skal renses, *mundari* af Helligånden – en etymologi ex contrariis, jfr. *lucis a non lucendo*:

Per te mundi sunt mundati:
Cl. 179.

Udfrielsen af dødsriget bliver hos Hrabanus Maurus til, at Kristus

– scandens superos uincola uinxerat:
Cl. 40.

Stedet er kalkeret over Ef. 4.8: *Ascendens in altum captivam duxit captivitatem*, som igen går tilbage til ps. 68.19. Disse ordspil, som nu synes så lidet opbyggelige, har altså som forbillede intet ringere end den hellige skrift, blandt hvis eksempler endog er et ord af Herrens egen mund: *Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam* (Matt. 16.18).

Hidtil har vi set stilen fra dens betydningsmæssige side. Stilfigurerne er blevet analyseret som markante kombinationer af ordbetydninger. Men når betydningsmønstrene springer i øjnene, er det fordi de understreges af lydlige mønstre. Stilfigurerne er også klangfigurer. Antitese er ofte og *annominatio* er altid forbundet med repetition af en større eller mindre lydmasse; det samme gælder selvsagt også den meget yndede ordgentagelse, *anaphora*, hvis funktion i betydningen er uskarp. Hermed føres vi til at se stilen fra dens lydlige side, til at undersøge metrikken.

Metrikken er det område, hvor der tydeligst viser sig en udvikling indenfor hymnografien. De ældste kristne digtere overtog de antikke versmåle, men fortrinsvis de simpleste: det jambiske dimeter og det

trokæiske tetrameter (henh. Ambrosius: *Ueni redemptor omnium*, og Prudentius: *Corde natus ex parentis: Ante mundi exordium*). Rytmen er kvantiterende, bygger på vekslen mellem korte stavelser og lange (her betegnet med kursiv). Rim er meget sjældne.

I løbet af de følgende århundreder går rytmen over til at være accentuerende, baseres nu på vekslen mellem trykssvage stavelser og trykstærke (her betegnet ´). I ord på tre stavelser eller flere regnes der med to trykstavelser eller flere (spíritús, Hiérúsálem). Fyldningen med trykssvage stavelser er regelmæssig, så at samsvarende vers indenfor en strofe får lige mange stavelser; hverken over- eller underfyldning forekommer, versene er stavelsestællende (8. årh.: *Beáta nóbis gaúdiá/Anní redúxit órbitá*). Rim bliver stadig hyppigere; oftest er de mandlige (*gaudia/orbita*). – Men side om side med den accentuerende hymnografi lever den kvantiterende videre, dyrket af lærde digtere med antikke sympatier, bl. a. fra renæssancebevægelsen under Karl den Store. Hos Hrabanus Maurus er det andet asklepiadeiske versemål repræsenteret, hos en anonym digter det sapphiske (henh. *Festum nunc celebre, magnaue gaudia, og Vita sanctorum: decus angelorum*).

En anden fornyelse kom fra den liturgiske musik. Når der ved messen blev sunget et halleluja mellem oplæsningen af epistlen og evangeliet, blev det afsluttende *a* trukket ud i en tonerække, kaldet sekvens. Dele af denne tonerække fik i det 8. årh. særskilt tekst; senere udstraktes teksten til hele tonerækken, endnu senere til hele melodien. Teksterne, kaldet proser eller sekvenser, er rytmisk set udelukkende bestemt af musikken; uden denne er de prosa. Dog er de delt i strofer, som parvis har samme metrum. Grunden er, at de blev fremført som vekselsange: Når det ene kor havde sunget den ene strofe, sang det andet kor den anden på samme melodiske formel; derfor kunne der i sekvenserne indgå dialogiske partier. Rim, også kvindelige, optræder lejlighedsvis. Denne digttype kaldes den uregelmæssige sekvens og repræsenteres bl. a. af Notker Balbulus (9. årh.) og Wipo (11. årh.).

Ved de oprindelige sekvenser er melodien det primære, teksten det sekundære. I det 12. århundrede vendtes forholdet ofte om, så at teksten blev skrevet først, og dernæst kom melodien til. Det blev nu muligt at give prosen en selvstændig rytmisk form, at iklæde den ét gennemgående, gennemrimet metrum, accentuerende og stavelsestællende, som dog ofte sprænges hen mod slutningen. De kvindelige

rims teknik beherskes nu fuldt ud, og enderimene suppleres ofte med indrim. Særlig udbredelse fik en strofe sammensat af to halvstrofer på tre firefodstrokæer, hvoraf de to første har kvindelig udgang og er samrimede, medens den tredje har mandlig udgang og rimer med tredje vers i den tilsvarende halvstrofe. Da versene er absolut regelmæssige, forlægges deres tyngdepunkt til rimene. De mandlige udbygges ved, at den eller de foregående stavelser rimes med, men de kvindelige er af endnu større vægt, for medens f. eks. dansk tenderer mod ganske få vokaler i trykssvag stilling, har latin de samme vokalmuligheder i svagtryk som i stærktryk. Denne digttype kaldes den regelmæssige sekvens; dens digter frem for nogen er Adam af St. Victor, hvis tekniske formåen vil fremgå af en strofe som denne:

Lumen clarum, lumen charum,
Internarum tenebrarum
Effugas caliginem.
Per te mundi sunt mundati:
Tu peccatum & peccati
Destruiis rubiginem.

Cl. 179.

Med Adam af St. Victor løber hymnestilen linen ud. Den fornemme afvisning af alt, hvad der er for øjet alene, det seriøse spil med kontraster og ligheder, de illusoriske pointers skuffende klang, alt dette, som hører hymnografien til fra dens barndom, drives her ud i sine sidste raffinementer og bæres frem af glosernes sansedøvende samklange, som udsletter tankens egenvilje. Der er nær sammenhæng mellem hymnestilens intelligible og lydlige side. Skiller man disse to, opløser hymnografien sig i spidsfindighed og klingklang. Holder man dem sammen, og prøver man at forstå figurerne ud fra digternes tankeverden og emnernes karakter, kan man nå til glimtvis at opleve stilen, som den er tænkt: som en særegen skønhedsverden hævet over alt jordisk, en model af et universelt mønster, som kun åbenbarer sig for det indre øje, et sindbillede på det guddommelige usanselige skønhed.

Denne digtning, som skiller sig så skarpt ud fra al lyrik efter renæssancen, hvilken digtning udløser den hos Grundtvig, dens moderne fortolker? Tidsforskellen alene garanterer for, at gendigtningenes stil bliver en anden, og ændringens retning vil fremgå af en revy over Grundtvigs oversættelser af de citerede passager. De, der ikke har sat sig spor i fordanskningen, forbigås.

De bibelske billeder. I den 19. psalme hedder det om solen: *Ipse tanquam sponsus de thalamo suo procedens* (v. 6). Ambrosius (?) og med ham Grundtvig opfatter verset som en bebudelse af Kristi fødsel:

Uergente mundi uespere:	Verden var gammel og raved i Kveld,
Uti sponsus de thalamo:	Du kom med Lyset, med Kraft og med Held,
Egressus honestissima	Kom som en Brudgom, saa hvid og saa rød,
Virginis matris clausula:	Herlig udsprunget af Jomfruens Skjød!
Cl. 15.	SV 156, III.

Når Ambrosius citerer psalmen, er det som en påberåbelse af en usvigelig profeti. Når Grundtvig tager citatet op, giver han det dekorative og suggestive funktioner – Kristus kommer til verden, som Athene springer af Zeus' pande. I stedet for den objektive bibelreference er kommet en pågående appel til følelse og forestillingskraft.

Efter samme metode og i samme ånd gives Notker Balbulus:

Quærere uenerat pastor pius quod	Helten under Straale-Hjelm
perierat. Induit galeam: certat	Giæsted Mørkhjems-Drotten,
ut miles armatura	Skuffet blev den gamle Skjelm...
Cl. 155.	SV 229, IV.

Kun den sidste af de to metaforer (*pastor, miles*) er taget med i oversættelsen, og grunden er åbenbar: den blide hyrde rimer sig ikke med krigeren, hvis funklende hjelm malerisk sættes op mod det mørke dødsrige. Uoverensstemmelsen anfægter ikke Notker, men des mere Grundtvig; den ene er indstillet på det abstrakte, den anden på det konkrete.

På samme måde behandles typerne. Stilen er dog lavere og tjerteligere:

Ioseph exit de cisterna,	<i>Joseph</i> var en ussel Fange,
CHRISTUS redit ad superna	Blev dog Kongens Høire-Haand,
post mortis supplicium.	Tilgav Synd, holdt Liv i Mange,
	Med sin Gunst og Viisdoms-Aand!
	Saa udgaaer, med Viisdoms-Aanden,
	Liv fra Guddoms-Høirehaanden,
	Før i Dødens Fangenskab!
Cl. 169.	SV 238, IX.

I originalen er det væsentlige ikke typeleddene i sig selv, men deres parallelisme, som understreges ved de beslægtede verber og det fælles sætningsskema (subj. - verb. - præp.led). I oversættelsen rykker det første led i centrum, skildres med udførlighed og sympati i vendinger, som er mere eller mindre underfundige hentydninger til den

ny pagt. Den klare teologiske korrespondens viger for det umiddelbart talende indtryk.

Nu turde det stå klart, at hymnografernes metaforiske formler og knappe situationsreferater vider sig ud hos Grundtvig; den indre gehalt ofres for den livagtige fremtoning. Det er kun elementerne, ikke ånden, den danske og latinske billedstil har tilfælles.

Kompositionen. Sedulius abcdarium, hvoraf Grundtvigs kilde bringer stroferne a–g, oversættes uden alfabetisk ordning af begyndelsesbogstaverne. Derved kommer en enkelt af stroferne, som så tydeligt er indsat ved alfabetets tvang, til at mangle al kompositorisk motivering – i Johannes Jørgensens oversættelse udelades strofen (SV 154, V).

Anderledes med Adams (?) kirkehymne, et typologisk magasin. Grundtvig udtager en enkelt af typerne, den først og udførligst behandlede, og lægger denne alene til grund for sin salme: kirken, Herrens legeme, skabtes af Kristi side, som Eva af Adams (SV 351).

Dette motiv blev skåret ud af originalens mangfoldighed. Andre bliver til ved, at en blot og bar formel, det fælles ophængningspunkt for originalens temaklynge, materialiseres til en udtryksfuld vision, hvorefter de enkelte emner har at føje sig. Notkers sekvens om Herrens spring, hvis fællesnævner er udlægningen af navnet Idithun, får hos Grundtvig nyt fundament: bibelnavnet med den dybe etymologi sløjfes, og springene gøres med forsoren naturalisme til udladninger af Herrens vælige væsen:

Huic nomen conueniens exstat Idithum.

Kæmpe-Skridt, som ingen Anden,
Tager Christus, Guddoms-Manden ..

Cl. 174.

SV 242, I.

Selv Betlehemsidyllen må låne plads til hans idrætter, se anden strofe:

Saltum de cælo dedit in uirginalem
uentrem:

Først fra Solbjerg, over Skyen
Sprang Han ned til Davids-Byen,
Sprang fra Guddoms-Herligheden
Til et Barne-Svøb hernelen ...

Denne metode, at forvandle en principiel procedure til en naturligt fremadskridende beskrivelse, ligger lige for, når emnet har ydre, nærværende virkelighed. Naturskildringen i Adams *Mundi renouatio* går frem dels efter læren om de fire elementer (I, 5–II), dels efter inddelinger som det lette - det tunge (II, 4–7) og himmel - hav - jord (III, 1–4). Men oversættelsen vil illudere som en oplevelse af na-

turen. Det filosofiske stof presses sammen i første strofe, der står som et indledende overskue. I de følgende strofer rykker stoffet nærmere og lægges inden for en enkelts oplevelsessfære, *duets*, mens det i originalen er set under en overpersonlig synsvinkel. Naturbilledet præges nøjere ud, originalens ramme- og klassenavne erstattes af gloser med snævrere betydningsomfang, tingenes brugelige navne – *cælum*, *vallis nostra* samt *levia* bliver til *Skyerne*, *Skovene* og *Engene* samt *Fugle*:

Elementa seruiunt,
Et autoris sentiunt
Quanta sit solennia.

Ignis uolat mobilis,
Et aer uolubilis.
Fluit aqua labilis,
Terra manet stabilis.
Alta petunt leuia,
Centrum tenent grauia,
Renouantur omnia.

Cælum fit serenius,
Et mare tranquillius.
Spirat aura leuius.
Uallis nostra floruit,
Reuirescunt arida,
Recalescunt frigida,
Post quæ uer intepuit.

I. 5–III; Cl. 168.

Øst og Vest og Syd og Nord,
Ild og Vand og Luft og Jord,
Sjunge Paaske-Psalmer!

Seer du op til Hvalvingen,
Skyerne sig klare,
Lytter du til Bølgerne,
blidelig de svare,
Mellem Begge morgenglad
Tumler sig, med muntert Kvad,
Hele Fugle-Choret!

Seer du, hvor i Skovene
alle Træer skyde!
Mærker du, hvor Engene
sig i Vaaren fryde!
Nu det Visne vorder grønt,
Nu det Stygge vorder skjønt,
Det gør Paaske-Morgen!

SV 237, I, 5–III.

Eksemplerne viser, at Grundtvig vægrer sig ved at lægge originalernes kompositionsskema til grund for sin gendigtning. I nogle tilfælde bliver resultatet, at gendigtningen mister al komposition. I andre tilfælde udvælger gendigteren et enkelt sluttet tema og lader resten ligge, og i atter andre prøver han at få en levende helhed ud af originalens enhed, som kun er for intellektet.

Antitesen. Da antitesen er som direkte udsprunget af kristendommens hovedmotiver, kan det ikke undre, at den ofte går igen hos Grundtvig (jeg kursiverer):

Dum uoce *uiua* personat:
a *morte* functos excitat.

Fulbert; Cl. 37.

Ved *Livets* Røst i *Dødens* Land
De *Døde* reiste sig paa Stand,
Stod op med *Livets* Fyrste!

SV 233.

Antitesen står skarpere i originalen end i oversættelsen, hvor den er fordoblet til en kiasme: i originalen er de omgivende gloser neu-

trale, i oversættelsen har de et anstrøg af effekt (*paa Stand*). Hvad der ses tydeligere andetsteds:

Mors & uita duello confluxere mirando.
Wipo? Cl. 166.

Død og Liv i Kredsen gik.
SV 235.

I originalen er det væsentlige konflikten, i oversættelsen dens situation, som manes frem ved det fyndige, norrønt klingende verbal.

Hermed er angivet princippet i Grundtvigs holdning: han har ikke nok i den rene modstilling, men vil have dens særegne atmosfære med. Dette konkretiserende tilskud er ofte ved at kvæle antitesen (jeg kursiverer):

Credendum est magis soli Mariæ
ueraci quam Iudæorum turbæ fallaci.

Sanddru Marie!
Hvad er Vagtens *Løgn*, som flyer,
Tør ei Lyset oppebie,
Mod dit *ægte* Vidnesbyrd!

Wipo? Cl. 166.

SV 235.

I forlægget er de antitetiske gloser samrime, har samme syntaktiske funktion og er dannet ved samme afledningsendelse. I gendigtningen er i antitesen inddraget tre ord, hvoraf ingen er rimbærende, hvis syntaktiske funktion er forskellig og som ikke har etymologisk forbindelse. Grundtvig lader ligevægten gå tabt, hans Mariabegejstring vokser ud over forlæggets rammer.

Hvis antiteser er abstraktioner, formaliseringer af oplevede, naturlige modsætninger, (hvad de ikke er efter middelalderlig mening), så føres de i gendigtningene tilbage til stoffet, de abstraheredes fra. I Adams *Zyma vetus*, en påskehymne, løftes aftenens sorg og morgens glæde ud af tidsfølgen som kontraster på samme plan, men i Grundtvigs oversættelse synker de tilbage i et tidsligt forløb, nattens overgang til morgen. Glæden bliver til glædens ytring og bindes til en stemningskontrast i naturen:

Mane nouum mane lætum,
Uespertinum tergat fletum.
Cl. 169.

Natten randt med Graad og Klage,
Soel opstod med Fryde-Sang!
SV 238.

På denne måde kan gendigtereren få en sammenhængende morgenskildring ud af et par antydninger i forlægget, men det holder hårdt. Ved en anden hymne med samme emne lader han de litterære traditioner digte for sig. Den første af de citerede strofer genkalder barokkens natursceneri med bjerget som kulisse og solguden som aktør, den anden romantikkens landskabsstemning; det er ikke blot rytmen, der minder om Guldhornene:

Lux succedit tenebris,
Morti resurrectio.
Lætis cedant tristia.

Natten er omme,
Mørket forsvinder,
Lyset oprinder,
Liflig opkomme
Straaler guldrøde,
Bjergene gløde,
Livet opstaaer,
Døden forgaaer,
Skyggerne flygte for
Straale-Skud!

Nyt er paa Færde,
Fortiden viger,
Fremtiden stiger,
Lynende Sværde
Blegne ved Freden,
Ruste i Skeden,
Blomsterne bly
Stræbe i Sky,
Fuglene vinke ad
Systre smaa!
SV 239, II-III.

Adam; Cl. 172.

Denne omformning standser end ikke ved de dogmatiske antiteser; også de opløses i billeder og udelte stemninger. Solen og dens bane bliver det dækkende udtryk for Kristus og hans historie :

Egressus eius a patre:
Regressus eius ad patrem.
Excursus usque ad inferos:
Recursus ad sedem dei:

Ambrosius; Cl. 17.

Paa sin Bane, prud og væn,
Soel gaaer ned, staaer op igien,
Saa og Du vidunderlig
Fra og til dit Himmerig!

SV 157.

Selv modsætningen mellem guddommens personer gennembrydes af en slående lighed. Altets herre kommer på niveau med det spæde barn; hans omsorgsfulde gerning skildres i lave og rørende vendinger – og kan ved en ansvarsløs association minde om Chr. Winthers *Amor Jesuita*, gudebarnet, som skærer nattergale for tungebånd (Digte 1828):

Paruoque lacte pastus est:
Per quem nec ales esurit.

Sedulius; Cl. 18.

Og Han, som mader
Selv Høg og Skader,
Nu ydmyg died med Barne-Lyst
Sin Moders Bryst!

SV 154, VI.

Paradokset får samme skæbne. Den logiske lidenskab, som er forudsætningen for at opbygges ved det mod logikken stridende, er ikke Grundtvigs. *Victimæ paschalis* tankeprøvelser, hvis teknik er, at tidsligt adskilte tilstande meddeles som samtidige, bliver til ligefremme udtryk, hvor den rette orden er genoprettet:

Sepulchrum CHRISTI uiuentis et
gloriam uidi resurgentis:

Wipo?; Cl. 166.

Jeg saae Grav og Jordelin,
....
Jeg saae *Jesus*, som var død,
....
Klart opreist i Herlighed!

SV 235.

dux uitæ mortuus regnat uiuus.

Bane-Saar vel Livet fik,
Over Død dog Seier vandt,
Og med Paaske-Soel oprandt!

Wipo?; Cl. 166.

SV 235.

De uopløselige paradokser, dogmatikkens umistelige kernepunkter, forbigås: *trinum deum, unicumque* erstattes af *Skaberen* (Cl. 46 og SV 349, VI).

Således er gendigtningenes forhold til hymnernes antitesestil tydeligt: de skarpe linier overgroes af allehånde fyldigt og farverigt løvværk.

Annominatio savner på dansk den væsentligste af sine sproglige forudsætninger: et vidtløftigt kasussystem. Latin har fem kasus, dansk kun to. Grundtvig har uanset sine hensigter dårligt haft mulighed for at overføre dette pointerede islæt; selv Johannes Jørgensen døjer. Men skønt betydningsspillet går tabt, kan de lydlige lige-løb reddes over. Berøvet deres intellektuelle overbygning står de som udtryk for en blød og bøjelig sammenhæng og virker for så vidt ved siden af deres oprindelige bestemmelse. Mærk de gentagne æ-lyd i denne helligåndspåkaldelse:

Corda replet, linguas ditat
Ad concordēs nos inuitat,
Linguæ, cordis modulos.

Adam; Cl. 177.

Tunger tænde, Hjerter smelte,
Slynge Kiærlighedens Bælte
Om al Jordens Folkefærd!

SV 344, I.

Således kan forlæggenes stil sætte sig materielle spor, skønt ånden bliver, hvor den er. Det samme ses inden for

Metrikken. Grundtvig har ikke følt sig forpligtet til at følge det originale metrum. Til tider forsvinder det helt, og gendigteren må forlade sig på egen metrisk opfindsomhed (SV 112, 154, 156, 239-40; GSV 3.12). Hyppigere går rytmen igen, mens strofen ændres; et talende eksempel er *Paaske vi holde Alle vide vegne* (SV 234), hvor den sjældne sapphiske form slår igennem, opfattet som accentuerende: *Vita sanctorum : decus angelorum* (Cl. 39). Ændringen rammer særlig rimsystemet : stroferne gennemrimes, der indføres fletrim, evt. omkvæd, samt vekslen mellem mandlig og kvindelig udgang, altsammen ejendommeligheder, som først sent kommer ind i hymnografien (SV 155, 228, 230, 233-4, 237 og 354; GSV 3.11 og 233). Undertiden udvides strofen; det er, som om fordanskningernes stil kræver mere plads end originalernes, se to salmer, som følger forlægget strofe for strofe: SV 229 og 233.

¶ De ascensione domini: alia prosa.

1 **S**ummi triumphum regis prosequamur laude. Qui celi, qui terræ re-
 git sceptris: inferni iure domito. Qui sese pro nobis redimendis: per-
 2 magnum dedit pretium. Huic nomē extat cōueniens Idithum. Nam
 3 transiit omnes strenue montes, colliculosq; Bethel. Saltum de celo
 4 dedit in uirginalem uentrem: inde in pelagus sæculi. Postq; illud suo mitigauit po-
 5 tentatu: tetras phlegetontis assiliit tenebras. Principis illius disturbato imperio.
 6 Manipulis plurimis inde erutis: mundum illustrat suo iubare. Captiuitatemq; de-
 tentam inibi: uictor duxit secum. Et rediuiuum iam suis se præbuit seruis & amicis.
 Deniq; saltum dederat hodie maximum: nubes polosq; cursu præcipiti transuo-
 lans. Celebret ergo populus hunc diem credulus: cuius morbida Idithum corpora
 in semetipso altis sedibus celi inuexit dei filius. Et tremens iudicem expectet assu-
 turum: ut duo angeli fratres docuerunt. Qui IESVS a uobis assumptus est in cæ-
 lum: iterum ueniet ut uidistis eum. Iam Idithum nostrum uocibus sedulis omnes
 imploremus. Ut a dextris patris qui sedet: spiritum mittat nobis sanctum. In fine
 sæculi ipse quoq; semper sit nobiscum. Amen.

¶ Hæc etiã prosa solutz orationis habet cōtextum, sine aliqua rythmi obseruatione. Incrat in ea populus Christianus ad celebrandas Christo laudes in sua gloriosa ascensione, cuius insu-

40	475	12	24	Summi triumphum
80	28			Regis prosequamur
27	145			Laude. y. v. v. v.
52	84	12		Qui terro regit
84	43			Sceptris, i. d. d.
42	60			Iure domito
29	64			In sese pro nobis redimendis
66	323			Pretium dedit pretium
33	370			
42	57	93		

174. All Grad Idithum uirginem
 -75. In dem Jun Gud seu fuge d. d.
 -76. Gud d. d. Gud Gud Gud
 -77. Gud d. d. d. d. d. d. d.
 -78. Gud d. d. d. d. d. d. d.
 -79. All Gud in Gud d. d.

Forlæggert til *Kæmpe-Skridt*, som ingen Anden, efter Clichtoveus' Elucidatorium, samt Grundtvigs ufuldførte metriske afskrift, omgivet af et registerudkast og en omfangsberegning (SV 180–163).

Forholdet til sekvenserne er dobbelt. De uregelmæssige sekvenser har for Grundtvig været prosa, for således stod de trykt i hans kilde. Han har da selv måttet finde metrum til sine gengivelser (SV 229, 235, 242 og 353, som er efter en antifon). Øjensynlig har han haft sine vanskeligheder: på et optegnelsesblad (fasc. 385) har han prøvet at stille *Summi triumphum* op i sapphisk klingende strofer, men gendigtningen er trokæisk (SV 242). Anderledes med den regelmæssige sekvens. Dens yndlingsmetrum havde hjemlig tradition, se B. G. Sporons oversættelse af *Stabat mater* (SV 277), og var brugt af Grundtvig i *Var I ikke Galilæer* (senest 1836, SV 24). Tre gendigtninge overtager det uændret (SV 231, 343 og 352), men en fjerde, *Kiærligheds og Sandheds Aand*, ombytter de kvindelige og mandlige rim og giver halvstrofernes udgang en trykstavelse mindre (SV 348). Dette nye versemål bruges også i de omgivende gendigtninge (SV 347 og 349) og ligner meget metret i SV 347's forlæg, en variant af sekvensstrofen, ja, stammer vel fra dette. – To gendigtninge af regelmæssige sekvenser erstatter forlæggets strofe med en anden i samme rytme (SV 238 og 344).

Disse metriske typer korresponderer med gendigtningenes kvalitet. De ringeste er de, hvis metrum er selvopfundet, og de bedste – salmer som *Hil dig, Frelser of Forsoner!*, *Kom, o Hellig-Aand, kom brat!* og *Paa Jerusalem det ny* – er blandt dem, hvis metrum nærmer sig et forlægs; særlig sekvensstrofen har vist sig givende. Skønt gendigtereren skrev i sin egen ånd og tone, har det været en hjælp for ham, når gendigtningen ville føje sig efter et færdigt versemål, eller når originalens rytme er slået an. Dette bør huskes, når Magnus Stevns fortæller, at »Grundtvig digter helst – og bedst – med et fremmed Forlæg paa Skrivepulten«¹⁴).

Med de latinske rytmer på skrivepulten har Grundtvig haft til opgave at genskabe en digtning, som må have virket som en protest mod hans poetiske følelse. På det meddelte stilistiske prøvekort har

¹⁴) Fra Grundtvigs Salmeværksted, 1950, s. 79. Vilh. Andersen bemærker i samme forbindelse, at Grundtvig »kunde ligesom Per Degn »skandere alle Slags Vers«, og hævder, at det »vistnok er det middelalderlatinske Stavelsetællings-Princip . . . der ligger bag ved de mange falske betoninger i Grundtvigs Salmevers« (Litteraturhistorie III, 1925, s. 185). For det første er dette unøjagtigt udtrykt: det er ikke stavelsetællingen, men princippet med flere trykstavelser i samme ord, der resulterer i fejlbetoning. For det andet er Grundtvigs nøjere bekendtskab med middelalderlatinsk digtning af senere dato end fejlbetoningerne i hans versdigtning.

vi aflæst hans reaktioner på hymnestilens hovedpunkter. De går alle i samme retning. Hvad hymnograferne lagde vægt på, ringeagter gendigteren, og hvad hymnograferne ringeagtede, lægger gendigteren vægt på. Tilknytningen mellem hymne og salme ligger i det uvæsentlige og kommer i stand ved omfortolkning. Hvad der i hymnerne måtte være af stoflige mindelser, tjenende til afsættersten for den himmelsøgende tanke, bliver i salmerne stilens vækstpunkter: metaforen males kraftigt op og belastes med stemning, og abstraktionen, både som kompositions- og som stilfigur, må bøde for sit realistiske ophav. Kun hymnernes lydlige fundament, rytmerne og til dels klangfigurerne kan gendigteren bruge, kan han ligefrem ofte ikke gøre sig fri af. Grundtvig har ladet hymnernes genius sidde lavere hos sig. Hvor hymnograferne skuer evighedslyset i dets renhed, ser gendigteren det brudt gennem jordens atmosfære.

Materialet har hidtil været to eksempelsamlinger, en latinsk og en dansk. Eksemplerne har kunnet vise, at den sproglige omplantning har trukket et stilskifte med sig, men ikke, om stilskiftet har ført til kunst – dertil er de for korte og spredte. Gendigtningene har krav på at blive set i fuld figur.

En gruppe tør dog gøres kort af: de gendigtninge, hvor Grundtvig nok har kunnet nedbryde den originale stil, men ikke sætte en anden i stedet. Det bliver kun til lidt spredt kolorit, sol og vår står altid til tjeneste. Stilprøverne vil have vist, hvilke salmer der her kan blive tale om.

Større sympati vinder de gendigtninge, som glider ud i Grundtvigs poetiske normalstil. Denne er ligefrem og hjertelig og kan tit synes lykkelig ubesværet, men den er ganske ukaldet i sit forhold til motivet: det snarere omtales end realiseres, læseren eller den syngende menighed må selv medbringe det egentlige. Salmer af denne art er *O, saligt dog det Øine-Par og Christi Kirke! lydt du kvæde* (SV 236 og 350).

I de nævnte gendigtninge kan det være svært at se, hvad gendigteren har villet. I andre fremgår dette til overmål, Grundtvig har trumfet sit eget igennem, og forlægget høres gennem fordanskningen som et dissenterende votum. *Kæmpe-Skridt får følge af Helten, som os hjælp af Nød og Gienlyd, du ny Jerusalem* (SV 229 og 233). Den lykkeligste af disse *tours de force* er parafrasen af Venantius' *Uexilla regis prodeunt*; her er en reaktion mod forlæggets tendens

gået sammen med et synsbillede, fremkaldt ved en tilfældig tankeforbindelse.

Hymnen har til anledning, at en splint af det hellige kors blev overført til klostret i Poitiers (569). Relikviet er for de tilbedende ét med hele korset, og historiens skel nedbrydes: med hemmelig glans er det udelt til stede, bærende den lidende frelser (I–III), korset, som psalmisten spåede om (IV), korset, som skabtes af Livets Træ (V), verdens vægt og vor frelse (VI–VIII) :

Uexilla regis prodenut:
Fulget crucis mysterium.
Quo carne carnis conditor
Suspensus est patibulo.

I; Cl. 30.

Uexilla, bannerne, er ifølge Clichtoveus »den hellige lidelses tegn, svøberne, torne-kronen, naglerne og lansen«. Men Grundtvig ser ordet sammen med følgende linies *crucis*, der sker en sproglig kortslutning, og synet af korstegnet fane slår igennem – af nærliggende årsager :

Lad vaie høit vort Konge-Flag!
Lad flyve Korsets Banner!
Til Helte-Død paa Seirens Dag
Det sine Kæmper danner!

SV 228, I.

Hermed er digtet rykket over i et andet leje. Venantius digter om korset og passionen, Grundtvig om korstegnet og dets rolle i kristenlivet. Den ene er indadvendt i beskuelse af den lidende frelser, den anden udadvendt, rustet mod synden, og afviser det direkte indtryk af lidelsen ved at påberåbe sig dens følger. Man kan ligefrem høre gendigteren mane sit forlæg i jorden:

Confixa clavis uiscera:
Tendens manus uestigia:
Redemptionis gratia
Hic immolata est hostia.

Paamind os kun, vort Seiers-Tegn,
Om Herrens Død og Pine!
Thi under hver en Himmel-Egn
Derved Han frelste Sine!

Quo uulneratus in super
Mucrone diro lanceæ:
Ut nos laualet crimine
Manauit unda sanguine.

Afbild os kun det Korsets Træ,
Hvorpaa vor Frelser hængde!
Derunder kun det Ly og Læ
Vi fandt, hvortil vi trængde!

II–III; Cl. 30.

SV 228, II–III.

Til slut slås temaet fast på ny. Uden støtte i forlægget gentages første strofe som den sidste, dog i en fyndigere form, som ophæver gentagelsens svækkende virkning:

Te summa deus trinitas
Collaudat omnis spiritus.
Quos per crucis mysterium
Saluas: rege per sæcula.

VIII; Cl. 31.

Saa vai da høit, vort Konge-Flag!
Spred Vinge, Korsets Banner!
Til Helte-Død paa Seirens Dag
Du dine Kæmper danner!

SV 228, VII.

Digtet er spændt ud mellem indledningen og slutningen som en line, der truer med at sprænges.

Sit egentlige yder gendigteren dog først, når han ikke går på tværs af forlægget, men prøver at udnytte dets prægningsmuligheder. Stilprøverne har ladet det ane. Den citerede strofe af *Stjernernes Skaber og Himmelens Drot!*, efter *Conditore alme siderum* af Ambrosius (?), er karakteristisk for digtet som helhed: Dokumentationen af Kristi guddommelighed ud fra psalmistens profeti og universets love gaar op i kosmiske visioner, formidlet af den energiske stil og strømmende rytme. En vis effekt udebliver ikke (SV 156). På samme måde i *Verdens Igienfødelse*, efter Adams *Mundi renouatio*. De citerede strofer, hvor naturfilosofien tvangfrit forvandles til naturindtryk, peger frem mod slutningen: påskens grundtræk – livets sejr over døden, nådens og syndefaldet – står klare hos Adam, håndgribeligst hos Grundtvig. De to digte klæder hinanden (SV 237).

Men de gyldigste vidnesbyrd om gendigterens formåen skal dog hentes andetsteds.

I Åbenbaringens 21. kapitel omtales de saliges bolig, det ny Jerusalem. Staden, der lignes ved en smykket brud, beskrives udføreligt med rigelig brug af mål og tal; særlig vægt lægges der på bygningsmaterialerne, glasklart guld og alle sorter ædelstene, som omhyggeligt opregnes. Skildringen er rent topografisk, samles hverken til et syn eller til en lignelse. I Peters første Brev, kap. 2, tales der i billeder, som minder om dette sted: Kristus er hovedhjørnestenen, lagt i Sion (jfr. Es. 28.16), og de kristne skal bygge sig ovenpå som levende stene og danne et åndeligt hus.

Disse to bibelttekster, samt en urigtig tolkning af navnet Jerusalem som *fredens åbenbarelse*, er grundlaget for *Urbs beata Hierusalem*, en anonym hymne om kirken i himlen og paa jorden. Skildringen fra Åbenbaringen overtages og udbygges, men ved hjælp af Petersbrevt underskydes en dybere mening: stenene er levende stene, helgene, hovedhjørnestenen er Kristus etc.; dog, ikke alle elementerne gennemlyses. Helheden, forestillingen om den åndelige stad, de saliges kirke, står færdig fra første strofe, og snart et, snart et andet af dens træk

tages frem i det følgende, blandet med træk fra en anden lignelse, Åbenbaringens smykkede brud. Der rejser sig ikke et billede, men en stemning, som får magt netop ved synernes flimren og skiften.

Grundtvigs *Paa Jerusalem det ny* har samme dobbeltbund som originalen, men skildringen gøres anskuelig. Brudebilledet forsvinder, og staden bygges op led for led, først grundvolden (II–III), saa husene (IV), endelig gaderne og den omsluttende ringmur (V):

Angulare fundamentum:
Lapis CHRISTUS missus est.
Qui compage parietum
In utroque nectitur.
Quem Sion sancta suscepit:
In quo credens permanet.

V.

Tonsionibus, pressuris
Expoliti lapides:
Suis coaptantur locis
Per manus artificis.
Disponuntur permansuri
Sacris ædificijs.

IV.

Noua ueniens e cælo: / Nuptiali thalamo
Præparata, ut sponsata / Copuletur domino.
Plateæ & muri eius: / Ex auro purissimo.

II.

Portæ nitent margaritis: / Adytis patentibus.
Et uirtute meritorum / Illuc introducitur:
Omnis qui ob CHRISTI nomen / Hoc in
mundo premitur.

III; Cl. 46.

Stadens Grundvold fast og reen,
Kirkens Hoved-Hjørnesteen,
Prise vi saa gierne,
Det er Herren *Jesus Christ*,
Som urokket staaer forvist,
Falder end hver Stjerne!

Marmor godt har Kongen kjøbt,
Huset staaer, som det var støbt,
Liv og Aand er Balken,
Trængsler gaee for Rasp og Fiil,
Blanke-Tøi er Engle-Smiil,
Alt forener Kalken!

Konge-Staden underfuld
Brolagt er med røden Guld,
Som et Speil at skue,
Trind sig snoer foruden Meen
Mur af Guld og Ædelsteen,
Perle-Port og Bue!

SV 349, II, IV–V.

Nu da stoffet er formet, får det ånde og løfter sin stemme: »– i den middelalderlige Tekst er den hellige Stad opfyldt af Toner og Sang, men den nye Salmedigter kan faa Murene selv til at synge¹⁵). Lovsangen bliver det forudgåendes sammenfatning og højnelse:

Omnis illa deo sacra:
Et dilecta ciuitas.
Plena modulis, & laude
Et canore iubilo:
Trinum deum, unicumque
Cum fauore prædicat.

VI; Cl. 46.

Sammen stemme Mur og By
Til med Tone-Flugt i Sky
Skaberen at love,
Streng-Leg og Orgel-Klang
Sammensmelte her med Sang
Fra al Jordens Skove!

SV 349, VI.

¹⁵) F. J. Billeskov Jansen: Danmarks Digtekunst III, 1958, s. 355.

Grundtvig digter om den jord og himmel omspændende kirke, anonymen om den himmelske kirke alene. I forlægget er der efter sjette strofe et brud: emnet bliver nu kirkebygningen, ved hvis indvielse hymnen synges (VII–IX). I gendigtningen, hvor afsnittet drejes til en bøn for den nærværende menighed, en part af den evige og timelige kirke, bliver bruddet mindre føleligt (VII–VIII).

De to digte har næsten samme materiale, men de giver det forskellige form. Hymnens vekslende spejlinger fortættes i salmen til eet billede med massive farver, som taler til det barnlige øje. Den æteriske renhed bliver til eventyrglans, og i slutningen høres den jævne inderlighed, som er salmens grundtone.

Den hellige stad er uforanderlig – salmens motiv er en tilstand, og helheden skabes ved en ordnet beskrivelse af dets dele. Omvendt i *Kom, o Hellig-Aand, kom brat!*: motivet er en udvikling, og helheden skabes ved, at dets faser følges op.

Salmens forlæg er *Ueni sancte spiritus*, en regelmæssig sekvens af en ukendt forfatter fra det 12. århundrede. Dens komposition følger et skema, som kendes fra litanierne: Guddommen påkaldes (I), dens egenskaber opregnes (II–VI), og bønnen specificeres (VII–IX). Dens stil præges af tendens til at lade de enkelte vers være afsluttede meninger; disse bliver således meget korte, og inden for den enkelte strofe har de ofte samme syntaktiske form og delvis samme ordlyd. Den klare opbygning, den stadige leddeling af sproget og tanken, de vedholdende parallelismer og anaforer gør tilsammen, at digtet kan virke som det overpersonlige udtryk for menighedens bøn. Det ligner en tanke, at »Den gyldne Sekvens« er anonym.

Helligånden påkaldes med ordene: *udsend din lysstråle fra himlen*, og blandt navnene, den kaldes med, er *hjerternes lys* og *saligste lys*. Disse vendinger inspirerer gendigteren til at opfatte Helligåndens komme under morgenens lignelse:

Ueni sancte spiritus
Et emitte cælitus
Lucis tuæ radium.

Ueni pater pauperum,
Ueni dator munerum,
Ueni lumen cordium.

I-II; Cl. 176.

Kom, o *Hellig-Aand*, kom brat!
Giennembyd den mørke Nat
Med Guds Morgen-Røde!
I vort Hjerter Lærke-Slag
Hilse Herrens klare Dag!
Vore Tunger gløde!

SV 347, I.

Naturbilledet udfylder kun denne strofe, men virker ind paa alle de følgende. Ånden ses som et grødefuldt klima, hvor alt folder sig

ud efter sit rette mål. Som Ånden vinder frem, slukker den sorgen (II), opløser tvivlen og fremelsker – rensende, regulerende og styrkende – det gudlignende i mennesket. Originalens korte, sidestillede udtryk føjes sammen i lange, linde sætninger, hvis ledstilling næsten er som naturlig tales; halvstroferne bliver afsluttede meninger. Originalens gloser, som, taget blandt sprogets sædvanligste, er uden særpræg, gengives ved ord, der går til hjertet: *consolator* bliver til *Sjæle-Sørger*, idet ordet bruges efter sit pålydende, *anima* til *Hjerte-Kamret*, *riga* til *lædsk* og *nihil est innoxium* til *Avner kun at høste*, for at nævne de steder, hvor den verbale forbindelse mellem digtene er entydig. Følelsen, som i hymnen holdes bunden, lægges i salmen for dagen:

Consolator optime,
Dulcis hospes animæ,
Dulce refrigerium.

In labore requies,
In æstu temperies,
In fletu solatium.

O lux beatissima,
Reple cordis intima
Tuorum fidelium.

Sine tuo numine.
Nihil est in lumine,
Nihil est innoxium.

Laua quod est sordidum.
Riga quod est aridum.
Sana quod est sautum.

Flecte quod est rigidum,
Foue quod est frigidum,
Rege quod est deuium.

III-IX; Cl. 176.

Sjæle-Sørger allerbedst!
Hjerte-Kamrets ædle Giæst!
Vær hos os tilstæde
Med Guds Fred i Storm og Strid,
Evig Trøst i Trængsels Tid!
Sluk vor Sorg med Glæde!

Saligheden, Tvivl til Trods,
Gjør indlysende for os,
Som ved Aand os trøste,
Føle dybt, at uden Dig
Tomt er Alt paa Jorderig,
Avner kun at høste.

Styrk og bøi os med din Arm!
Gjør den kolde Kundskab varm!
Dæmp og Luer vilde!
Rens os med dit Hjerte-Suk!
Lædsk os med din Morgen-Dugg:
Vemods-Taarer milde!¹⁶⁾

SV 347, II-IV.

Som det i første strofe var morgen, er det i sidste strofe aften, livets aften, hvis mørke Helligaanden holder borte:

¹⁶⁾ Dette vers ændredes senere med held til *Dryp fra Livets Kilde!* (Fest-Psalmer, 9. opl., 1868, samt alle senere udgaver besørget af Gr. selv).

Da tuis fidelibus
In te confidentibus,
Sacrum septenarium.¹⁷⁾

Da uirtutis meritum,
Da salutis exitum,
Da perenne gaudium.

X-XI; Cl. 176.

Lad for os, som paa Dig troe,
Livets Blomster overgroe
Gravens mørke Tilje;
Og ved Kirke-Gaardens Port
Vift fra os hver Skygge sort
Med din hvide Lilje!

SV 347, V.

Dagvisen er til ende.

4. Salmernes kristendom.

Efter den stilistiske undersøgelse at dømme har gendigteren ikke været i pagt med sit stof. Men stilistikkens kendelse kan ikke blive den endelige, men må efterprøves ved en sammenligning mellem de religiøse motiver i forlæg og gendigtninge. Sammenligningen drages på den modsatte led af den stilistiske; der gås frem efter gendigtningene, som i højere grad end forlæggene er en enhed.

Blandt Sang-Værkets latinske påskesalmer er der en lille gruppe med tydeligt fællespræg. Det fælles er, at opstandelsen ses som en bedrift, en stordåd. Kristus er helten, mod hvem ingen og intet kan stå sig:

Eia recolamus laudibus pijs digna.
Huius diei carmina: in qua nobis
lux oritur gratissima . . .
Quem tremunt barathra, mors cruenta
pauet: ipsa, a quo paribit mortua.

Notker; Cl. 155.

Helten, som os hjalp af Nød,
Høilig vi berømme,
Ham, som fra den bittere Død
Tog dens Herredømme!
For vor Kæmpe, *Kvindens Sæd*,
Afgrund skjalv og Døden græd,
Helved faldt til Føie!

SV 229, I.

Den opstandne kendes paa sine gerninger. Gendigteren gaar ind i hans sjæleliv og tillægger ham karakteregenskaber:

– CHRISTUS inuictus leo
Dracone surgens obruto.
Fulbert; Cl. 37.

O! Himmel-Helten, Løvemod,
Nu Slangen traadte under Fod . . .
SV 233, II.

I det første salmecitat er kun opfattelsen af modparten, ikke opfattelsen af Kristus overtaget fra forlægget. I det andet synes der at være bedre dækning, da også forlægget ligner Kristus ved en

¹⁷⁾ *Septenarium* betyder Helligaandens syv gaver: sapientia, intellectus, consilium, fortitudo, pietas, scientia, timor domini (Clichtoveus).

løve. Men dette udtryk skal næppe tages psykologisk, hvad Grundtvig gør: for det første har det bibelhjemmel i »løven af Juda stamme« (Åb. 5.5), for det andet spiller vel den forestilling ind, at når løven har født, kalder den efter tre dage hvalpen til live ved sit brøl – en tydelig analogi til opstandelsen paa tredjedagen (jvf. H. A. Daniel).

Opfattelsen af de kristne svarer til opfattelsen af Kristus. Som Kristus er helten, er de kristne hans krigere, hirden, der omgiver sin herre. Det hedder senere i samme salme, med kraftig profilering af kildestedets metafor:

Ipsum: canendo supplices
Regem precemur milites:
Ut in suo clarissimo
Nos ordinet palacio.

Thi bede, paa Hans Æres-Dag,
Vi Helten bold om Ridder-Slag,
Og, som Drabanter, om en Plads
I Himlens herlige Palads,
Hvor Engle-Skarer sjunge!

SV 233, V.

Kampen, de kristne kæmper, er mod synd og død (SV 228). Tegnet, de kæmper under, er korsets, og kampens løn er sjælefred her og salighed hisset. Dette får Grundtvig lagt ind i sin salme efter Adam af St. Victors *Salve crux, arbor*. I originalen er korset en virkende kraft i sig selv, det tilintetgør de ugudelige og bringer de kristne sejr. I gendigtningen er korset et signende og fremmende mærke for de kæmpende kristne:

Salue crux, arbor
Uitæ præclara.
Uexillum CHRISTI:
Thronus & ara.
O crux, prophanis
Terror & ruina.
Tu Christianis.
Virtus es diuina:
Salus & uictoria.

Hil dig, vor Fane!
Kors-Banner hvidt!
Holde paa Bane
Med dig vi Skridt,
Vis er os Glandsen,
Evigheds-Krandsen,
Liv for Bekymringer

Fienderne grue,
Meer end for Sværd,
Ved dig at skue,
Plantet dem nær;
Hvor du dig hæver,
Seier omsvæver
Kors-Herrens signede
Hær!

Cl. 217.

SV 230, I-II.

Salmen måtte vente en menneskealder på sin bestemmelse: I 1864 omarbejdedes den til *Psalmer for Danske Krigere*, v. P. Rørdam, hvorved allusionen til nationalflaget fik mening, og den militære fiktion blev utvetydig (GSV 2. 133).

Disse salmer er af en ånd, som det falder svært at finde i hymnerne, de bygger på. Selvet udfolder sig vigorøst uden indre modsætninger. Det etisk-religiøse jeg, båret oppe af Guds nåde, vinder sejr-rigt frem, syn og død må falde. Men i en anden salme, efter Arnouff af Louvains *Salve mundi salutare*, ses selvets problematik bryde

frem. Hymnen tilhører den bernhardinske digtning, der ligesom den franciskanske kan opfattes som pietisme, som udtryk for de religiøse følelser snarere end for de religiøse sandheder.

I *Lad vaie høit vort Konge-Flag!* skød gendigteren lidelsens situation fra sig, men i *Hil dig, Frelser og Forsoner!* stilles han ansigt til ansigt med den lidende. Salmisten træder hen til korset (I–III), lader blikket hvile paa den korsfæstede og søger undrende at fatte, hvilke følelser der bevæger ham til korsdøden (IV–VI). Såvidt følger salmen sit forlæg, Rambachs korte udvalg af den lange hymnerække. Men i det følgende, da der melder sig den personlige reaktion på Kristi lidelse, skilles vejene. Hymnens jeg føler sig *slet af handling, hård af hjerte*, men ud af denne dobbeltehd vælger gendigteren alene sidste moment. Angeren gælder ikke hans gerninger, men hans væsen:

Quid sum tibi responsurus,
Actu vilis, corde durus?
Quid rependam amatori,
Qui elegit pro me mori,
Ne dupla morte morerer?

Ra. 277.

Ak! nu føler jeg tilfulde
Hjertets Haardhed, Hjertets Kulde!
Hvad udsprang af disse Fjelde,
Navnet værdt, til at giengælde
Frelser-Mand, din Kiærlighed?

SV 232, VII.

Mødet med frelserens guddommelige kærlighed gør, at selvet bringes til at opleve selvet som en spærring. Det beder da om forløsning. Bønnen går ud på, at spærringen, som holder det ude fra Gud, hårdheden og kulden, må opløses af frelserens kærlighed, at *Klipperne og Iis-Bjergene* må omstyrtes og smeltes af den varmende strøm, kristenhedens livskilde, der udsprang fra frelserens sårede side. Visionen har ikke hjemmel i Rambachs udvalg, men nok i hymnerækken som helhed (se note 12), hvad der vel er værd at mærke sig: det siger næppe noget om gendigterens forlæg, men des mere om hans samføling med den middelalderlige digter:

Manus sanctae, vos amplector,
Et gemendo condelector,
Grates ago plagis tantis,
Clavis duris, guttis sanctis,
Dans lacrymas cum osculis.

O cor dulce praedilectum,
Munda cor meum illectum
Et in vanis induratum,
Pium fac et timoratum,
Repulso tetro frigore.

Ra. 277.

Dog jeg troer, af dine Vunder
Væld udsprang til stort Vidunder,
Mægtig til hver Steen at vælte,
Til Iis-Bjerge selv at smelte,
Til at tvætte Hjertet reent!

Derfor beder jeg med Taarer:
Leed den ind i mine Aarer,
Floden, som kan Klipper vælte,
Floden, som kan Iis-Bjerg smelte,
Som kan Blod-Skyld tvætte af!

SV 232, VIII–IX.

Når selvet gøres fri af selvet, får det underskudt et nyt grundlag. Det lever og røres i Gud, og der er i det intet uden af Gud :

Tuo vivat in amore,
Ne dormitet in torpore,
Ad te oret, ad te plorete,
Te adoret, te honoret,
Te fruens omni tempore.

Ra. 278.

Du, som har Dig selv mig givet,
Lad i Dig mig elske Livet,
Saa for Dig kun Hjertet banker,
Saa kun Du i mine Tanker
Er den dybe Sammenhæng!

SV 232, X.

Livet, det sande liv, vil sige samfund med Gud. Der bedes i samme åndedrag om kærlighed til Gud og erkendelse af Gud. I den verden, som bønnen åbner sig mod, er tanke og følelse af samme rod og bøjer sig mod samme mål. Kærlighed er erkendelse, og erkendelse kærlighed. Denne indsigt fandt Grundtvig bevaret i hymnerne, og tilregnede sig den med begærlighed. Mens den i hymnerne sjældent kommer direkte til orde, fordi den er deres selvfølgelige forudsætning, forkyndes den i salmerne. Stedt over for *Jesu dulcis memoria*, skrevet af en anonym bernhardiner og vers for vers svarende til Bernhards prædikener, ser gendigteren frem gennem de subjektive følelsesbølger til deres retningspunkt, den objektive sandhed. Emnet er Kristi kærlighed:

Tu fons misericordiæ,
Tu veræ lumen Patriæ,
Pelle nubem tristitiæ,
Dans nobis lucem gloriæ.

Pa. 109.

(Quando cor nostrum visitas,
tunc lucet ei veritas . . .

expertus potest credere,
quid sit, Jesum diligere.

Wa. 20-1.)

Den føder Hjertens-Kiærlighed
Til Dig, som Døden for os leed,
Den føder Kundskab evig sand
Om Livets Lys og Livets Land!

Et Lys, som aldrig bliver slukt,
En Blomst, som altid sætter Frugt,
En Videnskab, som Gud kun veed,
Er Livet i din Kiærlighed!

Kun hvo som elsker, kiender Gud,
Og dig, Hans visse Sendebud,
Hans Ord, Hans Billed og Hans Søn,
Hans Jævnlige i Lys og Løn!

GSV. 3. 233; VI-VIII.

Grundtvig har fattet, at hymnernes mystik ikke er antifilosofisk. I Adam af St. Victors *Qui procedis ab utroque* påkaldes Helligånden: *Klare lys! Elskede lys! Driv du det indre mørke på flugt* (jvf. s. 40). Grundtvig oversætter (jeg kursiverer) :

Lad det kiendes aabenbart:
 Lyset dit er mildt og klart,
 Det er Hjerte-Glandsen,
 Du er *Kiærligheds Forstand*,
 Dyden din er Reenhed sand,
 Salighed er Krandsen!

SV 348, II.

Som der for middelalderen er harmoni mellem kærlighed og tænkning, er der harmoni mellem emnerne, de omslutter, ja, dybest set er de eet. Overalt hvor tanken vender sig i rummet og tiden, i den omgivende verden og i den førkristelige historie, møder den det guddommelige. Således giver hymnerne deres gendigter lejlighed til at drage dels naturen, dels Det gamle Testamente ind i sine salmer.

Naturen er til opbyggelse. Grundtvig overtager fra Adam af St. Victor den tanke, at årstidernes skiften er en virkning af frelsehistoriens centrale begivenheder og på denne måde en lovprisning af Gud. I *Mundi renouatio* er *elementerne lydige og opstår sammen med den opstandende*, i *Verdens Igienfødselse* indføjes efter skildringen af foråret: *Det gør Paaske-Morgen!* Ligeledes, i originalen *føler elementerne, hvilken højtid det er for deres skaber*, og gendigteren lader dem *sjunge Paaske Psalmer* (SV 237, jvf. s. 43)¹⁸).

Det gamle Testamente hører til i de typologiske salmer. Grundtvig har aldrig bundet sig til en bestemt bibeleksegetisk metode og kan derfor uden skrupler tage typologien med. I to gendigtninge fremstiller han indledningsvis dens teori:

Lex est umbra futurorum.
 CHRISTUS finis promissorum,
 Qui consummat omnia.

Adam; Cl. 169.

Skyggeviis alt Moses-Haanden
 Har betegnet Herrens Daad,
 Virkelig os Christus-Aanden
 Aabenbarer Himlens Raad . . .

SV 238, III.

Quam decora fundamenta (sc. kirkens):
 Per concinna sacramenta
 Umræ præcurrentia¹⁹).

anonym; Cl. 186.

Virkeligt det nu er blevet
 Alt hvad der var forudskrevet
 Og betegnet billedlig;
 Alt hvad forud saaes forblummet,
 Nu udsprang af Krybberummet,
 Daadfuldt nu opklarer sig!

SV 352, I.

¹⁸) Salmen skal læses med den hemmelige note, at kun for den kristne bærer naturen vidnesbyrd om det aandelige, jvf. SV 302, VII og GSV 3, 147, XII.

¹⁹) Oversættelse: Hvor smukke er kirkens grundpiller, dens samstemmende fortegninger i Det gamle Testamente (umbra).

I sidste citat kan *Krybberummet* gerne forstås efter bogstaven, og tanken bliver da den ublandet middelalderlige, at hvad der så dunkelt før Kristi fødsel, ses klart nu efter. Men glosen er som nævnt en grundtvigsk kryptologisme for trosbekendelsen (se note 2) og giver tanken en grundtvigsk drejning: alene trosbekendelsen – og dermed kirkens levende kristelige forståelse – gør det muligt at se Det gamle Testaments begivenheder som klare fortegninger for Det nys. Således afgrænses typologien fra den filologisk-historiske bibel-eksegese, og Grundtvig kan tage den til sig. Men som stilprøverne viser, den har væsentlig haft kuriositetens interesse for ham.

I hymnerne fandt Grundtvig linjerne til et verdensbillede overensstemmende med sig selv. Følelse og tanke støtter og fremmer hinanden, tro og viden har part i samme sandhedsrige, natur og historie får deres endelige forklaring i åbenbaringen. Disse forestillinger samles i kirkens og Helligåndens begreb, som indbefatter alle værdiers sum og syntese, og som uden for sig har kun uorden og vanart, en skinvirkelighed, der ikke kan gennemtrænges med tanken. Kirken kender ikke til kamp med ligestillede magter, de kristne ser sig ikke som den lille flok blandt vantroens myriader. Kirken har sine medlemmer ikke i kraft af deres bevidste tilslutning, men i kraft af et selvfølgelig tilhørsforhold, som lader valgets situation tabe sig i fjern fortid. Kirken er for middelalderen åndens univers, sjælens naturlige milieu, hvor den fødes ind for at vokse og fuldkommengøres.

Dette modnede kirkesamfund er det, hvis stemme høres i Adam af St. Victors pinseshymne *Qui procedis ab utroque*. I og med at Helligånden påkaldes, skildres dens væsen og virksomhed fra alle sider: den renser, lyser, varmer, giver kraft og lægger de rette ord på læben. Ved Helligåndens vejledning genvinder alt sin sande natur, føres tilbage fra sin udartning. Løsenet for dens virke er den gyldne midte, ikke forstået som ekstremernes halve sum, men som en indre idé.

Hymnens sidste del er en bøn, at Helligånden må gæste de bedende, som den på pinsedagen kom over apostlene. Heraf tager Grundtvig anledning til at besinde sig på kristenlivets foreløbige tilstand: verdslighed og selviskhed hærger som vilde luer. Med denne bekendelse optager gendigtningen en polaritet, som ikke findes i forlægget; situationen, bønnen fødes af, og forhindringerne, den hæver sig over, kommer med. Tilsvarende ændrer bønnen selv karakter: Helligånden sættes ikke ind i sin dogmatiske sammenhæng og på-

kaldes ikke som verdensrummets hersker (se forlægget str. 3–4 og 21–24), men desto fyldigere og tydeligere skildres dens virke i menneskelivet. Salmen giver en indtrængende fortolkning af hymnens centrale partier:

Peruersorum corda uitas
Et bonorum corda ditas
Munere scientiæ.
Te docente: nil obscurum.
Te præsentē, nil impurum.
Sub tua præsentia.

VIII–IX; Cl. 179.

Hvor du lyser, Mørket flyer,
Al Uteerlighed Dig skyer,
Spotter med din Naade;
Sandhed, som den klare Dag,
Krandser i dit Venne-Lag
Kiærlighedens Gaade!

SV 348, IV.

Strofen synes at have indsuget den skolastiske forestilling om det onde som en negation, som et regelløst og afmægtigt oprør mod det gode, sandheds og kærligheds enhed. Som denne enhed påkaldes Helligånden i salmens indledning:

QUi procedis ab utroque
Genitore genitoque
Pariter paraclite . . .

I; Cl. 179.

Kiærligheds og Sandheds Aand!
Jords og Himmels Hjerte-Baand
Knytter Du alene;

SV 348, I.

Ved første blik synes ligheden svag: i den latinske strofe opfattes Helligånden efter sine teologiske bestemmelser, i den danske efter sine menneskelige analogier; den ene bringer en definition, den anden et indtryk. Men ved nøjere eftersyn viser sig en skjult identitet: *Kiærlighed* og *Sandhed* er hos Grundtvig betegnelser for Gud Fader og Gud Søn (jfv. SV 85, IV–V), ligesom hos Adam *genitor* og *genitus* (jvf. ps. 110: *Ex utero ante luciferum genui te*). Da Grundtvig udtrykte sit eget, udtrykte han samtidig Adam af St. Victors.

Helligåndens samfund hører for de bedende fremtiden til, kendes væsentlig ud fra de længsler, som strækker sig mod det; salmen er en kæde af forestillinger, som ikke danner kreds. Det lader sig ikke fange i et begreb, men finder sit sande udtryk i et billede.

Grundtvig fandt i sine forlæg modernavnet knyttet til kirken, Helligåndens samfund. I hymnen til kirkeindvielse *Hierusalem & Sion filia* gøres kirken til den genoprejste Eva. Som Eva var sine efterkommeres stedmoder, er kirken de udvalgte moder:

CHRISTUS enim desponsat hodie
Matrem nostram norma iustitiæ,
Quam de lacu traxit miseriæ
Ecclesiam.

Eua fuit nouerca posteris:
Hæc est mater electi generis.
Vitæ portus, asylum miseris
Et tutela.

anonym; II og VII, Cl. 184.

Længe, Moder kun til Døde,
Eva for sin Afkom græd,
Saae Opreisning dog imøde,
Haabende paa »Kvindens Sæd«,
Gud nu og med Ham har givet
Os en Moder sød til Livet,
Gud skee Lov!
Skabt hun blev, mens Herren sov!

SV 351, II.

Det er ved dåben, kirken bliver moder til de kristne, hvad der blev foretaget, da Faraos datter fandt i vandet den spæde Moses (2. Mos. 2) :

Hic (sc. i kirken) Moyses a puella,
Dum se lauat, in fiscella
Reperitur scirpea.

anonym; Cl. 186.

Hvergang hun, med Piger sine,
Gaaer at bade Lemmer fine
I den himmelfaldne Strøm,
Sig forklarer *Moses*-Navnet:
Frelst af Vandet, kærlig favnet,
Finder Spæd en Moder øm!

SV 352, IV.

Kirken er frugtbargjort ved Helligånden, for så vidt Marias lige :

Hic. (sc. i kirken) nouam prolem
gratia parturit: foecunda spiritu
sancto.

Notker; Cl. 155.

Som *Maria* Jomfru-Moder,
Hjertereen som prøvet Guld,
Føder Aand du unge Pøder,
Christne, Kuld paa Kuld!

SV 350, III.

Kirkens lighed med Maria er i forlægget kun antydnet : der bruges i forbindelse med kirken et udtryk, som tilkommer Maria (*foecunda spiritu sancto*). Men i gendigtningen markeres ligheden ved navns nævnelse og udbygges: kirken er den jomfruelige moder, hvis børn er af guddommeligt ophav. Salmen er efter sin idé et forstadium til gendigtningen af *Stabat mater dolorosa*, tillagt franciskaneren Jacopone da Todi (13. årh.). Efter de to første strofer sættes kirken i Marias sted: Som Maria sørgede over sin søns lidelse, sørger kirken over sine sønners, de kristnes, trængsler. Men Kristus trøstede Maria ved at give hende Johannes til søn (Joh. 19.26), den discipel, som han senere sagde skulle leve indtil genkomsten (en dristig tolkning af Joh. 21.22 ff.). Dette løfte gælder alle disciple, som Kristus elsker, og tjener derfor også kirken til trøst. – Skønt emnet på denne måde er blevet et andet, synes holdningen at være den samme. Salmens

slutning, moderlighedens apoteose, lyder som en Mariastrofe, skønt støtte i forlæggelse savnes:

Vær velsignet, Moder-Hjerte!
 Vær velsignet, Moder-Smerte!
 Vær velsignet, Kvinde-Bryst!
 I for Gud har fundet Naade,
 Vandt ved Kristi Korsens Gaade,
 Hvad I savned: *evig* Trøst!

SV 231, IX.

Alle disse salmecitater er sammenligninger: moderbegrebet indføres af klart angivne grunde, snart et, snart et andet træk fremdrages som fælles for kirkens forhold til de kristne og en moders til sine børn. Men i en gendigtning, hvis moderbillede skyldes gendigteren alene, overspringes dette fælles tredje. Billedet er da ikke en metafor, en dokumenteret korrespondens, men et symbol, det forholdsvis kendte brugt som tegn for det forholdsvis ukendte. Som børn er eet i kraft af deres fælles moder, skal de kristne blive eet i Helligåndens samfund. Grundtvig låner af moderskabets indre mystik, enheden af adskilte personer, for at udtrykke de kristnes fælles identitet i menigheden. Vinen, der tales om, betegner i originalen Helligånden, forklarelsen af Jerichos vand, som Elisa gjorde sundt (2. Kong. 2.23), men i gendigtningen trosbekendelsen, hvis ophav er Kristus, det sande vintræ (Joh. 15.1):

Liquorem dat Helisæus.
 Nobis sacrum rorem deus,
 Si corda sint congrua.

Non hoc musto uel liquore,
 Non hoc sumus digni rore,
 Si discordes moribus.

In obscuris uel diuisis,
 Non potest hæc paraclisis,
 Habitare cordibus.

Adam af St. Victor; Cl. 177.

Til den Vin, som os henrykker,
 Skabdes Kiærlighedens Skaal,
 Og den Aand, som Alt udtrykker,
 Samled alle Tungemaal,
 Skabde deraf, stjernebroget,
 Himmelfarvet, Kirke-Sproget,
Christen-Folkets Moders-Maal!

Derfor vi kun værdig nyde
 Vinen stærk og sød og reen,
 Naar vi alle sammenflyde
 I Guld-Bægeret til Een,
 Saa med alle Christnes Tunger
 Moder-Hjertet sødt udsjunger
 Eet og samme Guddoms-Ord!

SV 344, VII-VIII.

Salmisten har den kristelige fuldkommengørelse for øje. Når denne er bragt til ende, da åbenbarer sig kirken – de kristnes moder, de kristne selv – som Kristi brud, der er rede for brudgommen. Men herom kan der kun tales i sarte antydninger:

PSallat ecclesia mater illibata:
& uirgo sine ruga ...

Christi Kirke! lydt du kvæde,
Som en Barne-Moder prud!
Sagte nynne du med Glæde,
Som den unge Brud!

Notker; Cl. 184.

SV 350, I.

Digteren stikker fast i naturen og kan ikke hæve sig op, hvor naturen forklares til ånd. Hymnografiens brudepoesi har han af ærligheds grunde måttet lade blive.

Gendigterens forhold til hymnerne har vist sig dobbeltbundet. Skønt ufølsom over for deres stil, skønt ofte uærbødig over for deres motiver har han kunnet trænge ned til deres bærende idékredse og drage dem frem. Tanker, der ligger skjulte i originalerne, ligger åbenbare i gendigtningene. Grundtvigs frie holdning stiller hans kongenialitet i relief: hvor salmeren tydeligst går deres egne vegne, drejer de uformodet ind i forlæggenes spor.

Så vidt gendigtningenes forhold til originalerne. Nu deres stilling i dansk salmehistorie. I forhold til digtningen før Grundtvig bringer de en række nye motiver: kristenlivet som kæmpeliv, naturen og historien i åbenbaringsens lys, den fyldige forestilling om kirkens og Helligåndens væsen, som er moderens. I forhold til Grundtvigs egen digtning bringer de sjældent noget nyt, men de har fremmet hans egenart og styrket ham i hans tro, at salmegegnens muligheder er flere, end hans hjemlige forgængere vidste af. Gendigtningene er paa en gang en udvidelse og en styrkelse af dansk salmetradition.

Endelig gendigtningenes forhold til Grundtvig. Mens hans egne salmer har stået højest for ham i litterær betydning, må gendigtningene have stået højest i religiøs; i dem skulle hans borgerskab i den tider og lande omspændende kristenhed stå sin prøve. Er i hans egne øjne gendigtningene lykkedes? Dette spørgsmål, hvis præmisser blev fremlagt i indledningen, har afhandlingen ikke kunnet besvare, for her preller sammenligningens metode af, gendigtningene røber sig hverken som subjektive eller universelle. Man tør dog tro, at denne modsætning ikke har været endelig, at gendigteren i benådede stunder har følt, at han trods synd og særlighed på en gang kunne udtrykke sit eget, sin forgængers og kirkens. Da har han erfaret, at »hvad der paa én Gang kan tilegnes paa den inderligste Maade af den enkelte og frembringe det inderligste Samfund mellem de enkelte, det er det helligste« (H. Høffding).